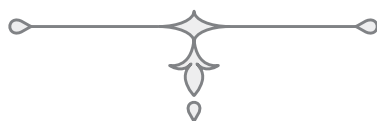
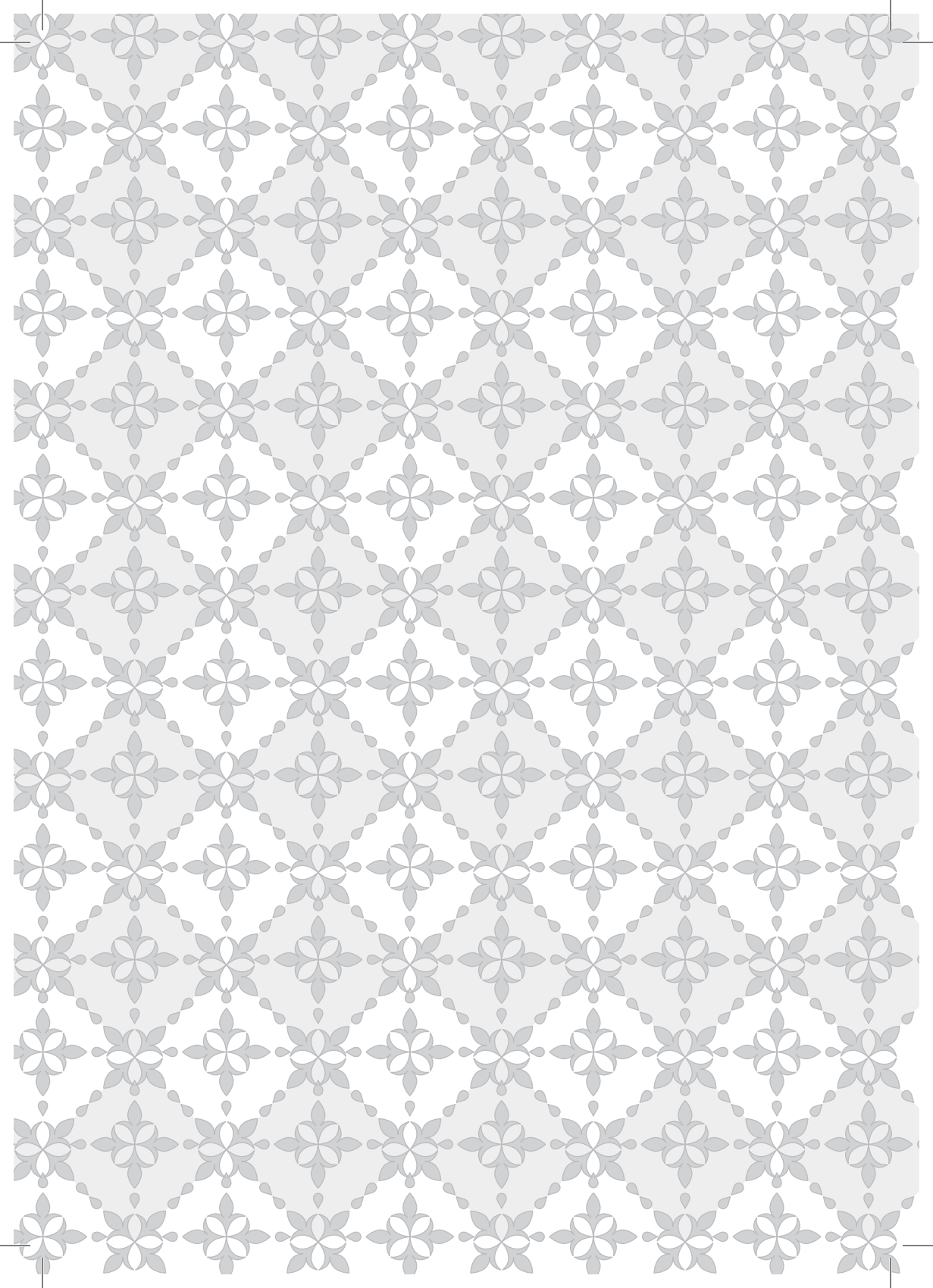

אזהלי הלכה

הלכות פורים

אווהלי הלכה

הלכות פורים מבוארות בטעמיהן
לאשכנזים ולספרדים
עם פסקי הלכות
מאת הגאון הרב יעקב אריאל שליט"א

אדר א' תשפ"ב

כתיבה: הרב מאיר בראלי

מערכת: הרב בן ציון משה אלאגי
הרב דוד דודקביץ'
הרב יהודה הלוי עמיחי

עריכת לשון: 'שפה ברורה' 0544852279

בהוצאת מכון התורה והארץ, שבי דרום (כפר דרום תובב"א)

טל. 08-6847325 פקס. 08-6847055

אתר: www.toraland.org.il

דוא"ל: machon@toraland.org.il

© כל הזכויות שמורות

תוכן העניינים

9	הקדמה
11	מבוא פורים וסגולת ישראל
17	פרק א חודש אדר
25	פרק ב התפילה וקריאת התורה
29	פרק ג קריאת המגילה
41	פרק ד ברכות המגילה
45	פרק ה הלכות לבעל קורא
49	פרק ו מתנות לאביונים
53	פרק ז משלוח מנות
59	פרק ח הסעודה והשמחה
	פרק ט פורים בערים המוקפות חומה
69	ובערים שאינן מוקפות חומה
77	פרק י הספד, תענית ועשיית מלאכה

תוכן מפורט

- מבוא פורים וסגולת ישראל 11
- פרק א חודש אדר 17
משנכנס אדר מרבין בשמחה • תענית אסתר • זכר למחצית השקל • פורים קטן • הכנות לחג הפורים
- פרק ב התפילה וקריאת התורה 25
"על הניסים" • קריאת התורה • תחנון והלל
- פרק ג קריאת המגילה 29
קריאת המגילה • קריאת היום וקריאת הלילה • שומע כעונה • חיוב נשים בקריאת המגילה • חיוב קטנים בקריאת המגילה • קריאה מ'פלג המנחה' • קריאה בעשרה וברוב עם • שמיעת המגילה ממכשירים חשמליים • החסיר מילה מהמגילה • טעות בקריאה • מנהגים בקריאת המגילה • הכאת המן • השלמת מילים שלא נשמעו • הפסק בדיבור בשעת קריאת המגילה • אכילה ומלאכה לפני קריאת המגילה
- פרק ד ברכות המגילה 41
ברכות המגילה • ברכת "שהחיינו" ביום • נוסח הברכה לנשים • עמידה ושיבה בקריאת המגילה ובברכותיה • ברכות המגילה כאשר הקורא כבר קיים את המצווה • ברכת "הרב את ריבנו" • אמירת "ארור המן וברוך מרדכי"
- פרק ה הלכות לבעל קורא 45

- פרק ו מתנות לאביונים** 49
- טעם המצווה • מספר האביונים ומספר המתנות • שיעור הנתינה • חיוב נשים וילדים במתנות לאביונים • זמן קיום המצווה • נתינת מתנות לאביונים באמצעים דיגיטליים
- פרק ז משלוח מנות** 53
- טעם המצווה • מספר המשלוחים ומספר המנות • הגדרת 'מנה' • נשים וקטנים במשלוח מנות • משלוח מנות מאיש לאישה ולהפך • זמן קיום המצווה • משלוח מנות מפירות שביעית • משלוח מנות לאֲבֵל
- פרק ח הסעודה והשמחה** 59
- טעם המצווה • לימוד תורה לפני הסעודה • זמן הסעודה • אכילה בחבורה • שתיית יין • שכרות • אכילת זירעונים • מנהג התחפזות • תחפזות של איש לאישה ולהפך
- פרק ט פורים בערים המוקפות חומה ובערים שאינן מוקפות חומה** 69
- פרזים ומוקפים • מקומות הסמוכים לעיר המוקפת חומה או נראים ממנה • ירושלים וערים מסופקות • אמירת "על הניסים" בערים המסופקות • י"ד באדר למוקפים וט"ו באדר לפרזים • תושב ירושלים שנוסע לעיר שאינה מוקפת חומה • תושב עיר שאינה מוקפת חומה שנוסע לירושלים
- פרק י הספד, תענית ועשיית מלאכה** 77
- הספד ותענית • עשיית מלאכה

מכתב ברכה

לכב' הרב מאיר בראלי שליט"א וצוות העוסקים בבירור
ההלכות וכתובתן ב"אהלי הלכה"

שלוי רב לאוהבי תורתך וכו'.

יישר כוחכם על עבודתכם הגדולה בבירור ההלכות, פסיקתן
והסברתן בסגנון השווה לכל נפש.

התייחסתם גם לשאלות חדשות העולות על הפרק, יגעתם
וחיפשתם בספרי הפוסקים האחרונים, ומצאתם הכרעות
בשאלות אלו. ציינתם את המקורות לכל פסיקה, על מנת שכל מי
שמעוניין לדעת על מי אתם סומכים, יוכל לעיין במקור וללמוד
על מה הוא מסתמך. זו דרכה של תורה, שצעירים מסתמכים על
זקנים, וזקנים על זקנים מהם. כולם רואים את עצמם אחראים
להמשך רצוף של התורה, מסיני ועד לעתיד לבוא.

יישר חילכם לאורייתא, ואני מאחל לכם שתזכו להפיץ את עמל
תורתכם ברבים ולזכות את עם ישראל בלימוד הלכה למעשה,
לשמור ולעשות ולקיים.

וזכות הרבים תעמוד לכם להתברך בכל מילי דמיטב. ה' יסייע
בידכם לגדול בתורה, ללמוד וללמד, ולהגדיל תורה ולהאדיר.

כעתירת

הרב יעקב אריאל

רמת גן

הקדמה

"משה קיבל תורה מסיני". לא רק תורה קיבל משה רבנו מסיני, אלא גם הדרכה איך ללמדה: "אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה עד שתהא סדורה בפייהם, ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו, לכך נאמר אשר תשים לפנייהם – כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם" (רש"י שמות כא א). לא די ללמד את ההלכה באופן שתהיה סדורה בפי הלומד, אלא יש ללמד גם את טעמה של כל הלכה.

בחיבור שלפנינו, השתדלנו לכנס הלכות באופן שתהיינה בהירות, סדורות ומובנות בטעמיהן. כדרכנו בחיבור הראשון, על הלכות חנוכה, שהתקבל בסייעתא דשמיא בשמחה וברצון, כך גם בחיבור זה – השתדלנו שלא להביא משל עצמנו מאומה. אין מגמתנו בחיבור זה לחדש קולות או חומרות, שיטות הלכתיות או דרכי הוראה. מגמתנו להביא את ההלכה המסורה והמקובלת בישראל, על פי גדולי הפוסקים שעם ישראל נשען עליהם – מרן השולחן ערוך, הרמ"א וגדולי האחרונים. במקום שהאחרונים נחלקו בקביעת ההלכה, סמכנו סמיכה של ממש על המשנה ברורה, "שקבע לו כבר נחלת עולמים בתור ספר פוסק, מבוסס, שהלכה כמותו בכל מקום" (מאמרי הראי"ה ח"א עמ' 132). זאת מלבד במקומות שגדולי הדור הבאים אחריו נטו מפסקיו, או במקרים שבהם בני ספרד אינם נוהגים כמותו.

בשאלות המתחדשות, המסורות לגדולי תלמידי החכמים שבדור, או במקומות שבהם הכרעת ההלכה אינה ברורה, נועצנו במורנו ורבנו, הגאון הרב יעקב אריאל שליט"א, המלווה את המכון ומדריכו מראשית דרכו. יאריך ה' ימיו בטוב ושנותיו בנעימים, ויזכה להמשיך להרביץ תורה לעדרים הצמאים לדבר ה', זו הלכה.

תפילתנו שמפעל זה יהיה בחינת 'מוסיף והולך', להאיר את אורחות חיינו היהודיים בימות החול, במועד ובשבת.

מבוא פורים וסגולת ישראל

משמעות נס פורים מתבארת לאור התהליך הרוחני שעבר עם ישראל בתקופה ההיסטורית ההיא. סיפור המגילה התרחש בימי גלות בבל, כששים שנה אחרי חורבן בית המקדש הראשון. בית המקדש הראשון נחרב על ידי נבוכדנצר מלך בבל, וכחמישים שנה אחר החורבן, גברה מלכות פרס על מלכות בבל, וכורש מלך פרס נתן רשות לגולי בבל לשוב לארץ ישראל ולבנות את בית המקדש. אמנם מעטים מאוד נענו לקריאה – כארבעים אלף איש בלבד. רוב העם העדיף את חיי הגלות על פני עלייה לארץ ישראל ובניית המקדש.

בהגיעם לירושלים, בנו עולי בבל מזבח וחדשו את עבודת הקרבנות. חצי שנה אחר עלייתם, הם התחילו להניח יסודות לבניית בית המקדש, אך גויי הארץ – 'צרי יהודה' – התנכלו להם וניסו למנוע את הבנייה. ניסיונותיהם לא צלחו, והבונים התגברו והמשיכו בעבודתם. לאור כישלונם בעצירת הבנייה בכוח, פנו צרי יהודה לאפיק הדיפלומטי. באגרת ששלחו לכורש, הוציאו את דיבת היישוב היהודי בארץ, וביקשו ממנו שיוורה להפסיק את עבודות הבניין. כורש קיבל את דבריהם, והורה לעצור את העלייה לארץ ולהפסיק את בניית המקדש וירושלים¹. אחשוורוש, שמלך אחרי כורש, המשיך במדיניות קודמו ומנע מעולי בבל לבנות את בית המקדש. בתקופה זו התרחש סיפור המגילה.

1 רש"י עזרא א א.

גזרת המן "להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד", הייתה הגזרה הקשה ביותר בהיסטוריה של עם ישראל. המגילה מתארת בפירוט את סיפור הגזרה ואת נס ההצלה, אך אינה מציינת מהי הסיבה הרוחנית שהביאה לגזרה קשה זו. חז"ל בדבריהם ביארו שאחת הסיבות לגזרת המן הייתה השתתפותו של עם ישראל במשתה אחשוורוש². דברי חז"ל מעוררים תמיהה, כפי שניסחה ר' יאשיהו פינטו (בעל פירוש הרי"ף על הספר עין יעקב):

"איך יתכן שעל עוון הנאת סעודת אחשוורוש יענשו הריגת מוות ואבדון, והרי אין עונש כרת ומיתה על אכילת אוכל לא כשר. ועל לאו אחד שבתורה הייתה כל החרדה הזאת?"

רבי יאשיהו פינטו משיב כי כמבואר בגמרא, סעודת אחשוורוש לא הייתה סתמית, אלא עניינה היה לחגוג את אי-קיום נבואת הגאולה. אחשוורוש הכיר את נבואת ירמיהו, שאחרי שבעים שנות גלות, ישובו ישראל לארצם. הוא חשש שכאשר יחזרו ישראל לגדולה, מלכות פרס תאבד את מעמדה. לפי חשבוננו הושלמו שבעים השנים, ועם ישראל לא נגאל, ומכך הוא הסיק שעם ישראל לא ייגאל יותר. מסקנה זו שימחה אותו מאוד, ולשם חגיגתה הוא ערך משתה. במהותו, היה המשתה הכרזה שאין תקווה לעם ישראל, וחורבנו בלתי הפיך. לפיכך, השתתפות גולי בבל בסעודה הייתה חמורה ביותר, ושיקפה הפניית עורף לחזון הגאולה ולתפקיד ההיסטורי של עם ישראל – לחזור לארצו, לבנות את מקדשו ובכך "לתקן עולם במלכות שדי".

ועולה התמיהה – כיצד מסוגל היה ציבור הגולים להשתתף בסעודה שכל עניינה ייאוש מהגאולה וביטול מעמדו ותפקידו ההיסטורי של עם ישראל בתיקון העולם? תמיהה זו מחייבת לחזור כמה עשרות שנים לאחור,

2 עיין מגילה יב א. ועיין שם שרשב"י הקשה על דברים אלו, ואמר שהגזרה הייתה משום שהשתחוו לצלם בזמן נבוכדנצר. אך עיין רש"י אסתר ד א, שפירוש זה לא נדחה, ועיין ב"ח או"ח תרע, ש"עיקר הגזירה היתה לפי שנהנו מסעודתו של אותו הרשע".

להשקפה הרווחת בעם ישראל לאחר חורבן הבית הראשון. מתוך כך תברר כיצד יכלו היהודים להשתתף בסעודתו של אחשוורוש.

אחרי חורבן הבית, רווחה בעם ישראל ההשקפה שלפיה משמעות החורבן היא הפרת הברית בין ה' לעמו, וניתוק הקשר המיוחד ביניהם. וכך השיבו ישראל לנביאים שהוכיחו אותם אחרי החורבן: "הרי כבר מִכְרָנוּ ה', ואין לו עלינו כלום! עבד שִׁמְכְרוּ רבו וְאִשָּׁה שִׁגִּירָשָׁה בעלה, כלום יש לזה על זה כלום?"³

היום, במבט לאחור, אנו יודעים שהגלות היא זמנית, אבל גלות בבל הייתה הגלות הראשונה. בעת ההיא, לפי ניסיון עברו, לא יכול היה עם ישראל לדעת, שגם אחרי חורבן המקדש ופיזור ישראל בגלות, תהיה לו תקומה. רבים סברו שמשמעות החורבן היא ביטול הבחירה האלוקית בישראל וניתוק הקשר המיוחד שבין ישראל לה'. נראה שזו הסיבה שכה מעט אנשים נענו להצהרת כורש ועלו לארץ ישראל, כי רובו של עם לא האמין שתהיה תקומה, ולא ראה את עצמו קשור עוד לארץ ישראל ולבניין בית המקדש.

השקפה זו התחזקה כאשר כורש חזר בו מהצהרתו, ואסר על בניית המקדש וירושלים. אין דבר שגורם ייאוש, כמו תקוות שמתבדות. עוד לפני הצהרת כורש, היו רבים שסברו שהברית עם ה' הופרה. הצהרת כורש הפיחה רוח תקווה במיעוט שהאמין בהגשמת נבואת ירמיהו וציפה לה, במיוחד לאור העובדה שהתרחשה בדיוק שבעים שנה אחרי גלות יהויקים. ביטול הצהרת כורש יצר מפח נפש וייאוש, וחזק את ההשקפה שלפיה משמעות הגלות היא ביטול הקשר המיוחד בין עם ישראל לה'.

אך בין גולי בבל היו גם כאלה שלא איבדו תקווה. הם סברו שמניין שבעים השנים שבסיומן עם ישראל ייגאל לא התחיל בגלות יהויקים, אלא אחת-עשרה שנים אחריה, בגלות יהויכין. הם המתינו בציפייה דרוכה שמשוה יתרחש בשנת השבעים לגלות זאת, וכאשר לא התרחש דבר – גבר ייאושם.

זהו הרקע לסעודת אחשוורוש. אחשוורוש עצמו ציפה לראות אם יתרחש משהו בשנת השבעים לגלות יהויכין, ומשנוכח שעם ישראל לא נגאל, ציין את שמחתו הרבה במשתה ארוך ורהבתני. אין פלא אפוא שרבים מעם ישראל השתתפו במשתה, כיוון שהם עצמם לא האמינו שנותרה עוד תקווה⁴.

הגמרא אומרת שאסתר רמוזה בתורה, בפסוק "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא"⁵. "הסתר אסתיר", זהו הסתר כפול. פעמים אדם מסתתר ויודעים על קיומו, אלא שאין מוצאים אותו. זהו הסתר אחד. אמנם פעמים אדם מסתתר, וחושבים שאין הוא קיים כלל. זהו הסתר כפול. בתקופת מרדכי ואסתר, היו רבים מעם ישראל שהשקפתם בנוגע לקב"ה הייתה השקפה של הסתר כפול – הם לא חשבו שה' משגיח עליהם בהשגחה נסתרת, אלא סברו שה' עזב אותם לגמרי. "עבד שמכרו רבו, ואשה שגרשה בעלה, כלום יש לזה על זה כלום!"⁶

אבל נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם. כאשר עם ישראל בורח מזהותו, מתייאש ממנה ואינו מאמין בה, פעמים שדווקא הגויים מזכירים לו אותה. לרבים מישראל שהתייאשו מהגאולה והתכחשו ליהדותם, המן הוכיח שאי אפשר לברוח מהזהות היהודית. גם אם עם ישראל ידמה במעשיו לגויים – עבור הגוי הוא תמיד יישאר יהודי, ובשעת כעסו ירצה הגוי להשמיד את כולם – את היהודי המאמין עם אחיו הכופר. עבורו, כולם יהודים באותה מידה.

גזרת המן יצרה אפוא תפנית בעם ישראל, ועוררה מחדש את ההכרה בזהותו המיוחדת. "והעלה על רוחכם ה' לא תהיה אשר אתם אמרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן. חי אני נאם ה' אלקים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם"⁶. במעשה המגילה,

4 עיין בספר דולה ומשקה לגר"י הורוביץ, עמ' צח ואילך.

5 חולין קלט ב.

6 יחזקאל כ זל-זל.

מתוך עומק השבר בגזרת המן, חזר עם ישראל לזהותו, הכיר מחדש בקשר הבלתי ניתן לניתוק בינו ובין אלוקיו, ופנה אל ה' בתפילה לישועה. אולי זוהי משמעות דברי חז"ל, שבפורים עם ישראל קיבל את התורה מרצון – "הדור קבלוה בימי אחשוורוש"⁷. בפורים בחר עם ישראל מחדש ביהדותו, ובזיקה המיוחדת בינו ובין הקב"ה.

נס פורים היה לא רק נס הצלה מגזרה קשה. מתוך ההתעוררות הרוחנית שבאה בעקבות הגזרה, נפתח הפתח לבניין בית המקדש השני ולגאולת ישראל. דריש, בן אחשוורוש ואסתר, שמלך אחר אביו, ביטל את איסור בניית המקדש. בימיו נבנה הבית השני, שבעים שנה אחר חורבן הבית הראשון⁸. ובעת ההיא הופיעו קווי האור של אנשי כנסת הגדולה, התפתחה תורה שבעל-פה, תוקנו תקנות ונתגבש סדר תפילה וברכות. הכוח המעמיד של עם ישראל בשנות גלותו – נבנה והתבסס.

חג הפורים מבטא אפוא את סגולת ישראל ואת הברית הנצחית בין הקב"ה לעמו. גם במצבי שפל, כשהעם מפוזר ומפורד בגלות, מאבד זהות ומיזאש מגאולה – נצח ישראל לא ישקר, ועם ישראל חוזר למקורו ולזהותו. קשר יצוק זה בין הקב"ה ועמו לעולם אינו מופר. מתוך החושך, זורח אור גדול של ישועה וגאולה.

לפיכך מגילת אסתר לא תתבטל לעולם, כי נס פורים מבטא את אי יכולת הביטול של הבחירה האלוקית בעם ישראל. גם כשהתנאים והנסיבות מובילים למחשבה שהברית הופרה – היא קיימת לעולם. הקב"ה מכוון את אירועי ההיסטוריה באופן שאורם של ישראל ילך וינהיר, עד לגאולה השלמה במהרה בימינו.

7 שבת פח א.

8 מגילה יא ב, ורש"י עזרא א א. טעותו של אחשוורוש הייתה, שהוא מנה את שבעים השנים מגלות יהויכין, ושבעים השנים נמנים מחורבן בית המקדש, שהיה אחת עשרה שנים לאחר מכן.

פרק א

חודש אדר

משנכנס אדר מרבים בשמחה

"משנכנס אדר מרבים בשמחה". לא רק ימי הפורים הם ימי שמחה, אלא החודש כולו הוא חודש שמח, כמו שנאמר במגילת אסתר: "והחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב". שמחה זו, המתחילה כבר מתחילת החודש, מיוחדת לחג הפורים. בחנוכה למשל, אין מרבים בשמחה משנכנס חודש כסליו, אלא רק בימי החנוכה. הסיבה לכך היא שחודש אדר כולו מבטא את הנצחיות של עם ישראל. כאשר ערך המן גורל באיזה חודש להשמיד את עם ישראל, הוא ראה סימן טוב בכך שחודש אדר עלה בגורלו. זאת כיוון שחודש אדר הוא החודש האחרון במניין החודשים, ועלה בדעתו שכשם שחודש אדר הוא בסוף השנה, כך יהיה סוף וכליה לעם ישראל בחודש זה. אבל עם ישראל הוא עם נצחי, וכשם שלאחר סיום השנה בחודש אדר, מיד מתחילה שנה חדשה, כך גם בעם ישראל, כל סוף הוא התחלה של תקופה חדשה. לכן שמחת פורים מתחילה כבר בתחילת חודש אדר, לבטא את הנצחיות של עם ישראל ואת היכולת שלו לצמוח ולהתחדש מתוך כל משבר.²

1 תענית כט א, ומשנ"ב תרפו ח, ואשל אברהם (בוטשאטש) שם. ועיין אשל אברהם שם, שמרבים בשמחה בכל חודש אדר. ועיין שו"ת שאילת יעב"ץ ח"ב סי' פח, והליכות שלמה פרק יח הערה 35, שבשנה מעוברת מרבים בשמחה רק באדר שני, ועיין שו"ת חתם סופר חו"מ סוף סי' כ, שמשמע שמרבים בשמחה כבר באדר ראשון. ועיין מקראי קודש לרב הררי פ"ב הערה א בשם הגר"א נבנצל שליט"א, שיש להרבות בשמחה כבר משבת מברכים של חודש אדר, שכבר אז מתחילה הארת חודש אדר.

2 עיין אור חדש למהר"ל פרק ג ד"ה הפיל פור.

השמחה שמרבים בה היא שמחה של מצווה, כגון ריקוד ושירה של שירי קודש, והסרת עצב ודאגה מן הלב³. אבל אין הכוונה לשמחה שיש בה פגיעה או זלזול בכבודם של חברים ומורים, שכן אין זו שמחה אלא הוללות, והיא אסורה כל השנה.

תענית אסתר

י"ג באדר הוא יום צום ותענית, הנקרא תענית אסתר. ביום זה בימי מרדכי ואסתר, קיוו אויבי ישראל לשלוט ביהודים ולפגוע בהם, אך היהודים עמדו על נפשם ונלחמו באויביהם, וביום ההוא התענו והרבו בתפילה לה', ובזכות זו נושעו. לזכר התענית ההיא, גם אנחנו מתענים, כדי שנזכור שכאשר אדם נמצא בצרה והוא חוזר בתשובה בכל לבו ומתפלל לה', ה' שומע את תפילתו⁴.

מפליא הדבר שלפני פורים, שהוא החג השמח ביותר בשנה, בא יום של תענית. אבל כשמתבוננים בכך לעומק, נוכחים לראות עד כמה היה פורים חסר אלמלא תענית אסתר. אפשר היה לטעות ולחשוב שהישועה שאירעה בפורים נבעה רק מכך שה' ריחם על עם ישראל, ומכך עלולים להסיק שבעת צרה, אדם צריך להיות פסיבי ולחכות לרחמי שמיים. אבל האמת היא שגזרת המן גרמה לטלטלה גדולה בעם ישראל, והביאה אותו לחזור בתשובה; כמו שאמרו חז"ל: "גדולה הסרת טבעת (שהסיר אחשוורוש מידו ונתנה להמן), יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שהתנבאו לישראל, שכולם לא החזירו את עם ישראל למוטב, ואילו הסרת הטבעת החזירה אותם למוטב"⁵. ובזכות תשובה זו של עם ישראל באה הישועה. לכן מקדימים את תענית אסתר לפורים, כדי שנזכור שבעת צרה יש לחזור בתשובה ולהתפלל לה', והתשובה והתפילה יסירו את הצרה.

3 עיין נימוקי או"ח סוף סימן תרכ"ו, והליכות שלמה פרק יב הערה 36.

4 שו"ע תרכ"א, ומשנ"ב שם.

5 מגילה יד א.

הפטורים מהתענית

אנשים חלולים שהתענית עלולה להחליש אותם עוד, או אנשים שהתענית עלולה לגרום להם נזק, פטורים מהתענית. לכן חולים, אנשים חלולים וזקנים שהתענית גורמת להם צער גדול, נשים בהיריון, מניקות וילדים מתחת גיל בר מצווה – פטורים מהתענית⁶. ואם אפשר, ימעטו קצת באכילה ובשתיה ולא יאכלו מותרות, כדי לשתף עצמם עם הציבור⁷.

י"ג באדר שחל בשבת

כאשר י"ג באדר חל בשבת, מקדימים את התענית ליום חמישי. בשבת אין מתענים, משום כבוד השבת. וביום שישי אין מתענים, מכיוון שבתענית מרבית באמירת סליחות ותחנונים, וזה עלול לפגוע בהכנות לשבת. כמו כן, אין זה מכבוד השבת להיכנס אליה רעבים וצמאים מהתענית. לכן מקדימים ומתענים ביום חמישי⁸.

6 רמ"א תרכ"א, ופסקי תשובות שם ג, וביאור הלכה תקנ"א ד"ה הכל, ורוח חיים (פלאג"י) תקנ"א. ועיין חזון עובדיה פורים עמ' לז, שמעוברת פטורה מהצום רק לאחר שלוש חודשים להריונה, ואם סובלת מהקאות ומיחושים או חולשה רבה, פטורה מהתענית אף קודם לכן. ולדעת הגר"י אריאל שליט"א, מיד עם ידיעתה על הריונה היא פטורה מהצום, שמחסור בתחילת ההיריון עלול לפגוע בהיריון, וכן דעת הגר"מ מזוז שליט"א (מ"ב מהדורת איש מצליח סי' תקנ). ועיין חזון עובדיה הל' תעניות עמ' סב, שהאחרונים נחלקו האם מניקה פטורה מהצום רק כשמניקה בפועל, או כל עשרים וארבע חודשים שאחרי הלידה. והכרעת הגר"י אריאל שליט"א שבימינו שנשים מתחזקות לפני כ"ד חודש, אין לפוטן מהצום כל כ"ד חודש. ועיין חזון עובדיה פורים עמ' לח, שאם מרגישה חולשה יתרה, פטורה מהצום. ועיין שער הציון תרכ"ט וחזון עובדיה עמ' מב, שחתן וכלה בשבעת ימי המשתה, וכן אבי הבן, המוהל והסנדק ביום המילה, פטורים מהתענית.

7 אשל אברהם (בוטשאטש) סי' תרכ"ו.

8 שו"ע תרכ"א, ומשנ"ב שם ורמ"י. ועיין משנ"ב שם, שמי שטעה ולא התענה ביום חמישי, יתענה ביום שישי, מכיוון שהתענית אינה קבועה דווקא ליום חמישי.

סדר התפילה בתענית אסתר

כבכל תענית, גם בתענית אסתר מוסיפים בתפילה כמה קטעים של בקשות ותחנונים. בתפילת עמידה בברכת "שמע קולנו", אומרים "עננו ה' עננו ביום צום תעניתנו וכו'". זאת משום שברכת "שמע קולנו" היא ברכה כללית שאפשר להוסיף בה תפילות שונות, וכן סיומה של ברכה זו – "ברוך את ה' שומע תפילה", מתאים לתפילת "עננו", שמבקשים בה שתפילותינו נתקבלנה.⁹

הספרדים אומרים "עננו" בתפילת שחרית ובתפילת במנחה, והאשכנזים אומרים "עננו" רק בתפילת מנחה, מחשש שבמשך היום יצטרך האדם לאכול, ויתברר למפרע שמה שאמר בתפילת שחרית "ביום צום תעניתנו", לא היה נכון. בתפילת מנחה אין חוששים לזה, כיוון שאפילו אם יזדקק לאכול אחרי תפילת מנחה, הרי התענה עד חצות, ותענית עד חצות יכולה להיקרא צום¹⁰.

אמנם גם למנהג האשכנזים, שליח הציבור אומר "עננו" בחזרת הש"ץ כבר בתפילת שחרית. כיוון שאף אם הוא יזדקק לאכול, תפילתו היא תפילת הציבור, ואין חוששים שכל הציבור יזדקק לאכול במהלך התענית¹¹. בדבר נוסף דינו של שליח הציבור שונה מדין היחיד: בכך שהוא אומר את תפילת "עננו" בחזרת הש"ץ כברכה בפני עצמה, אחרי ברכת "גואל ישראל", שלא כמו יחיד שאומר "עננו" בברכת "שמע קולנו"¹². הטעם לכך הוא שחכמים לא רצו להוסיף בתפילת היחיד ברכה, ולשנות את מספר הברכות שתיקנו אנשי כנסת הגדולה, שכן היו לאנשי כנסת הגדולה בזה כוונות עליונות.

9 שו"ע תקסה א, ורש"י תענית יג ב ד"ה בשומע.

10 עיין שו"ע תקסה א-ג, ומשנ"ב שם.

11 שו"ע תקסה ג, ומשנ"ב שם.

12 שו"ע תקסו א. ועיין פסקי תשובות תקסו ה, אם שליח הציבור יכול לומר "עננו" כברכה בפני עצמה, כאשר אין בבית הכנסת עשרה אנשים שמתענים. והכרעת הגר"י אריאל שליט"א שדי בשישה מתענים.

רק בתפילת הציבור, שאיננה התפילה הבסיסית, הוסיפו חכמים עוד ברכה, וחרגו ממספר הברכות שתיקנו אנשי כנסת הגדולה. תפילת הציבור היא גם תפילה חשובה יותר, ולכן ראוי להוסיף בה ברכה¹³. הטעם לכך שהסמיכו את תפילת "עננו" לברכת "גואל ישראל" בתפילת הציבור הוא שבספר תהלים, הפסוק "ה' צורי וגואלי" סמוך לפסוק "יענך ה' ביום צרה", ובתפילת עננו אנו מתפללים להיוושע מהצרות שאנו מצויים בהן¹⁴.

בתפילת שחרית אומרים סליחות לאחר חזרת הש"ץ, והאשכנזים אומרים גם "אבינו מלכנו"¹⁵. לאחר מכן אומרים תחנון, קוראים בתורה את פרשת "ויחל משה"¹⁶, שיש בה את תפילת משה רבנו על עם ישראל לאחר חטא העגל, ומוזכרים בה גם שלוש עשרה מידות הרחמים של ה', וממשיכים בתפילה כרגיל. בתפילת מנחה קוראים בתורה שוב את פרשת "ויחל משה", והאשכנזים קוראים גם את ההפטרה המיוחדת לתעניות¹⁷, אך אין אומרים תחנון ו"אבינו מלכנו", כי הארת פורים הולכת ומאירה מחצות היום¹⁸.

זכר למחצית השקל

ה' טבע בטבע האנושי את תכונת ההתרגלות למצבים שונים, גם אם הם קשים. בזכות תכונה זו, אנשים יכולים להתאושש מאירועים לא נעימים ומאסונות שפקדו אותם. לצד היתרון שיש בתכונה זו, יש בה חיסרון, שהאדם עלול להתרגל גם למצבים קשים שניתנים לשינוי, ולא להתאמץ

13 עיין תענית יג ב, ותוס' ברכות כא ב ד"ה עד.

14 משנ"ב תקסו א.

15 שו"ע תקסו ד, ומשנ"ב שם, וערוך השלחן תקסו ח.

16 שמות לב יא.

17 שו"ע תקסו א. ועיין פסקי תשובות תקסו ה, אם אפשר לקרוא בתורה כאשר אין בבית הכנסת עשרה אנשים שמתענים. והכרעת הגר"י אריאל שליט"א שדי בשישה מתענים, ויש להעלות לתורה רק את מי שמתענה.

18 כאשר י"ג באדר חל בשבת ומקדימים את תענית אסתר ליום חמישי, האשכנזים אומרים "אבינו מלכנו" גם במנחה.

לתקנם. זה מה שעלול לקרות לנו בעניין חסרון המקדש, שחלילה נתרגל לחסרונו. לכן תיקנו חכמים תקנות והונהגו בישראל מנהגים שמזכירים את חסרון המקדש, כדי שנשים על לבנו את חסרונו ונתעורר לפעול לבניינו. אחד המנהגים שהונהגו בישראל לשם כך הוא "זכר למחצית השקל".

בזמן שבית המקדש היה קיים, בחודש אדר היו גובים מכל אדם מחצית השקל לצורך קרבנות הציבור בבית המקדש. זכר לגבייה זו, בזמן הזה נוהגים לתת לצדקה מחצית מהמטבע שמשמשים בו במקום הנתונה. למשל, בישראל נותנים חצי ש"ח, ובארצות הברית – חצי דולר. מכיוון שבפסוקי הציווי על מחצית השקל, מוזכרת המילה "תרומה" שלוש פעמים, נוהגים להוסיף ולתת סך הכול שלושה חצאי שקלים¹⁹. יש מן הספרדים שמחמירים ונותנים סכום ששווה למחצית השקל שנתנו בזמן שבית המקדש היה קיים, שזהו סכום השווי של תשעה גרם כסף טהור. מכיוון שערך הכסף משתנה מזמן לזמן, יש לברר בכל שנה מהו המחיר של תשעה גרם כסף טהור, ולתת סכום זה לצדקה²⁰. בשנים האחרונות, השווי של תשעה גרם כסף טהור נע בין עשרים ש"ח לשלושים ש"ח.

האנשים הכלולים במנהג

מעיקר הדין, אנשים שגילם פחות מעשרים, פטורים מלתת זכר למחצית השקל. זאת מכיוון שלדעת כמה פוסקים, בזמן שבית המקדש היה קיים, היו גובים מחצית השקל רק מבני עשרים ומעלה²¹. וכן מעיקר הדין גם נשים

19 רמ"א תרצד א.

20 כף החיים תרצד כ, וחזון עובדיה עמ' קב. עיין הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 488, שמחצית השקל היא סכום השווי של עשרה גרם כסף טהור, ויש להוסיף לכך גם את תשלום המע"מ. יש שמקפידים לתת זכר למחצית השקל בכסף טהור. לשם כך, ישנם בתי כנסיות שבהם הגבאים רוכשים מטבעות עשויות מכסף טהור, ומניחים אותן בקופה המיועדת לזכר למחצית השקל, וכל אחד קונה את המטבעות הללו בסכום הכסף שנותן לקופה, ולאחר שזכה בהן, הוא תורם אותן לקופה (עיין באור הלכה תרצד א ד"ה ויש).

21 רמ"א תרצד א.

פטורות מנתינת זכר למחצית השקל. בפועל, נוהגים לתת זכר למחצית השקל גם עבור אנשים שגילם פחות מעשרים, ואפילו עבור ילדים ועופרים.²² ויש שנוהגים לתת גם עבור נשים וילדות. ואמנם בזמן שבית המקדש היה קיים, נשים וקטנים פטורים היו ממחצית השקל, אבל כיוון שמחצית השקל היא כפרה על הנפש, נותנים זכר למחצית השקל עבור כולם, כדי שתהיה כפרה לכולם.²³

זמן הנתינה וייעוד המעות

נותנים את המעות זכר למחצית השקל בתענית אסתר, כדי שזכות הצדקה תצטרף לזכות התענית, ועל ידי זה נזכה לכפרה.²⁴ יש הנוהגים לתת זכר למחצית השקל לפני תפילת מנחה,²⁵ ויש שדוחים את הנתינה לאחר תפילת מנחה.²⁶ את הכסף מוסרים לצדקה או למטרות קדושות אחרות, כגון חיזוק לומדי תורה, החזקת בית כנסת, הפצת תורה, יישוב הארץ וכיוצא בזה.²⁷

כאשר נותנים את המעות זכר למחצית השקל, יש לשים לב שלא לומר שהמעות הן 'מחצית השקל', אלא רק 'זכר למחצית השקל', כדי שלא יהיה נראה כאילו הקדשת המעות היא למטרת הקרבת הקרבנות במקדש. זאת כיוון שהמקדיש מעות בזמן הזה לצורך המקדש, חלה עליהם קדושה, והם נאסרים בהנאה.²⁸

22 משנ"ב תרצד ה. ספרדי שאין באפשרותו לתת שווי של תשעה גרם כסף טהור עבור כל אחד מילדיו, יכול לתת עבור כל אחד שקל וחצי, כמנהג האשכנזים.

23 כף החיים תרצד כז.

24 עיין רמ"א תרצד א, וכף החיים שם כה.

25 רמ"א תרצד א.

26 לוח א"י.

27 עיין משנ"ב מהדורת דרשו תרצד 12, בשם הגרי"ש אלישיב.

28 עיין לוח א"י.

פורים קטן

בשנה מעוברת, חוגגים את פורים באדר שני, כדי להסמיך את גאולת פורים לגאולת פסח. עם זאת, מציינים את נס פורים כבר בי"ד ובט"ו שבאדר ראשון, וימים אלו נקראים פורים קטן. הטעם לכך הוא שחודש אדר ראשון גם הוא חודש אדר, ומכיוון ש'אין מעבירים על המצוות', כלומר, שאין לאדם להישמט ממצווה שהוא נפגש בה ויש לו יכולת לקיימה – יש לעשות זכר כל שהוא לנס פורים כבר באדר ראשון²⁹. לכן אסור להספיד ולהתענות בי"ד ובט"ו שבאדר ראשון. וכן אין אומרים בימים אלו תחנון, ואת הפרק "למנצח וכו' יענך ה' ביום צרה" שקודם ל"ובא לציון", כיוון שימים אלו אינם ימי צרה³⁰. וראוי להרבות קצת בסעודה בי"ד אדר ראשון, לכבוד הנס³¹.

הכנות לחג הפורים

ראוי להיטהר במקווה לקראת חג פורים, לסדר את הבית³² וללבוש בגדי שבת לכבוד החג³³. מלבד כבוד החג, יש בלבישת בגדי שבת זכר לבגדי המלכות שלבשה אסתר כאשר באה לפני אחשוורוש לבקש על עמה, ולבגדי המלכות שלבש מרדכי כאשר התבטלה גזרת המן³⁴.

29 עיין שו"ת חת"ס ח"א סי' רח ד"ה ומ"ש דפורים. ועיין דרשות חת"ס ח"א קצט א ד"ה בספר, ושו"ת בנין אב ח"ב סי' לג, שכתבו טעמים נוספים לקביעת פורים קטן באדר ראשון.

30 שו"ע תרצז א. ועיין משנ"ב שם, שאין אומרים גם את קטע התפילה שפותח במילים "אל ארך אפים", שנוהגים לומר לפני פתיחת הארון.

31 רמ"א תרצז א, ומשנ"ב שם. ועיין לוח ארץ ישראל, שגם תושבי הערים המוקפות חומה מרבים קצת בסעודה בי"ד אדר ראשון. ועיין משנ"ב תרצז ד, שבט"ו אדר ראשון אין מרבים בסעודה. ועיין הליכות שלמה פרק יט הערה 28, וחזון עובדיה עמ' רט, שאין נוהגים כמשנ"ב, ובערים המוקפות חומה מרבים בסעודה בט"ו אדר ראשון.

32 כף החיים תרצה יב-יג.

33 רמ"א תרצה ב.

34 כף החיים תרצה יג.

פרק ב התפילה וקריאת התורה

עיקרו של חג פורים לשמוח בניסים שעשה לנו ה' בימי מרדכי ואסתר, ולהודות לה' עליהם. לשם כך תיקנו חכמים ארבע מצוות: קריאת מגילה, מתנות לאביונים, משלוח מנות, ומשתה ושמחה; ואסרו להספיד ולהתענות בפורים. תכליתן של מצוות אלו להרבות בשמחה, ולעורר אותנו להודות לה' על טובותיו וחסדיו, כפי שיבואר בהמשך בפירוט, בנוגע לכל מצווה. עוד תיקנו חכמים לומר בתפילה ובברכת המזון את תפילת "על הניסים", שיש בה תיאור מתומצת של נס פורים והודאה עליו.

תחילה יבוארו הלכות "על הניסים", ושאר ההלכות הנוגעות לסדר התפילה בפורים. לאחר מכן יבוארו מצוות היום: קריאת מגילה, מתנות לאביונים, משלוח מנות ומשתה ושמחה, ולבסוף, ההלכות הנוגעות לאיסור ההספד והתענית.

"על הניסים"

תיקנו חכמים לומר בתפילה ובברכת המזון "על הניסים", כדי להודות לה' על הניסים שעשה לנו בימי מרדכי ואסתר. בתפילה מזכירים "על הניסים" בברכת "מודים", ובברכת המזון – בברכת "נודה לך". אומרים "על הניסים" דווקא בברכות אלו, משום שהן עוסקות בהודאה³⁵. לכן גם

35 שו"ע תרצג ב תרצה ג, ומשנ"ב שם.

אין מזכירים את פורים בברכת מעין שלוש, כיוון שאין בה ברכה מיוחדת להודאה³⁶.

אדם ששכח לומר "על הניסים" בתפילה, וסיים את תפילתו, אינו צריך לחזור ולהתפלל. זאת מכיוון שפורים אינו חג מהתורה, ולכן הזכרתו בתפילה אינה חשובה כל כך שיצטרכו לחזור ולהתפלל מחמת חסרונה³⁷. ואם לא סיים את תפילתו ונזכר בכך, דינו תלוי בשאלה באיזה שלב שם לב לכך ששכח לאומרו: אם נזכר בתוך ברכת "מודים", לפני שאמר את שם ה' שבסיום הברכה, יחזור למקום שטעה ויאמר "על הניסים"; ואם נזכר לאחר שאמר את שם ה' שבסיום הברכה, לא יחזור, אלא יאמר בסוף התפילה לאחר "אלוקי נצור", לפני "יהיו לרצון": "הרחמן הוא יעשה לנו ניסים ונפלאות כשם שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, בימי מרדכי ואסתר וכו'"³⁸.

וכן הדין בברכת המזון, אם שכח לומר "על הניסים" וסיים את ברכת המזון, אינו צריך לחזור ולברך³⁹. ואם נזכר בתוך ברכת "נודה לך", לפני שאמר את שם ה' שבסיום הברכה, יחזור למקום שטעה ויאמר "על הניסים". ואם נזכר לאחר שאמר את שם ה' בברכה, יאמר בסוף הברכה "הרחמן הוא יעשה לנו ניסים וכו'"⁴⁰.

36 עיין שו"ע רח"ב, ופרי מגדים אשל אברהם תחילת סי' תרפב.

37 רמ"א תרצג ב, ומשנ"ב תרפב ג.

38 עיין שו"ע תרפב א, ומשנ"ב שם ותרצג ה. ועיין חזון עובדיה עמ' קפב, שאם אמר "ברוך אתה ה'" לא יאמר "למדני חוקיך", אלא ימשיך כרגיל.

39 רמ"א קפז ד, ומשנ"ב תרצה טו.

40 עיין שו"ע קפז ד ותרפב א, ומשנ"ב שם, וחזון עובדיה עמ' קפב. ועיין תפילת דוד לאדר"ת עמ' קכא, שהמקום המתאים לומר "הרחמן הוא יעשה לנו ניסים וכו'" הוא בסיום הברכה הרביעית, מיד אחרי "ומכל טוב לעולם אל יחסרנו".

כאשר סעודת פורים נמשכת לתוך הלילה שלאחר הפורים, אומרים "על הניסים" בברכת המזון, מכיוון שהחיוב לומר "על הניסים" חל מיד בתחילת הסעודה⁴¹.

קריאת התורה

בפורים קוראים בתורה את פרשת "ויבוא עמלק" שבסוף פרשת בשלח, ועניינה מלחמת ישראל בעמלק. פרשה זו קשורה לפורים, שכן המן היה מזרע עמלק. בפרשה זו תשעה פסוקים. לכתחילה אין לקרוא בתורה פחות מעשרה פסוקים, לכן כותב מרן השו"ע שיש לקרוא את הפסוק האחרון פעמיים, וכן נוהגים הספרדים. לדעת הרמ"א, אין צורך לכפול את הפסוק האחרון, כיוון שלדעתו כאשר הפרשה הנקראת תחומה, ועוסקת בעניין אחד, אפשר לקרואה אף שיש בה רק תשעה פסוקים, וכן נוהגים האשכנזים⁴².

תחנון והלל

אין אומרים תחנון בי"ד ובט"ו באדר, ואין אומרים גם את מזמור "למנצח וכו' יענך ה' ביום צרה" שקודם ל"ובא לציון", כיוון שימי הפורים אינם ימי צרה⁴³.

בדרך כלל אומרים בחגים הלל, אבל בפורים אין אומרים הלל, כיוון שגאולה שאינה כוללת עצמאות מדינית, אין אומרים עליה הלל. הטעם לכך הוא שהפסוק הפותח את ההלל הוא "הללו עבדי ה'", ואם כן, פרקי

41 שו"ע תרצה ג. ועיין משנ"ב קפח לד ותרצה טז, שמי שהתפלל ערבית לפני ברכת המזון, לא יאמר "על הניסים" בברכת המזון, כיוון שערבית שייכת ליום הבא, ו"על הניסים" שייך ליום הקודם, והרי הוא סותר את עצמו.

42 שו"ע ורמ"א, תרצג ד, ומשנ"ב שם.

43 שו"ע תרצג ב, ומשנ"ב שם וס' קלא ס"ק לג, לה. וכן אין אומרים את קטע התפילה שפותח במילים "אל ארך אפים", שנוהגים לומר לפני פתיחת הארון.

ההלל תוקנו להיאמר על ידי "עבדי ה'", ולא על ידי הנתונים למרות אחרים. וכיוון שבפורים לא זכינו לעצמאות מדינית ונשארנו עבדי אחשוורוש, אין אומרים בו הלל⁴⁴.

44 שו"ע תרצג ג, ומשנ"ב שם.

פרק ג

קריאת המגילה

קריאת המגילה

לאחר נס הפורים, ביקשו מרדכי ואסתר מחכמי ישראל ומהנביאים שבאותו דור, שיקבעו את קריאת המגילה בפורים בתור מצווה מחייבת. בתלמוד הירושלמי מסופר שבקשת מרדכי ואסתר עוררה התנגדות, והיו חכמים שראו בה פגיעה במעמדו של משה רבנו בתור נותן התורה. "אמרו, הרי נאמר: אלה המצוות אשר צוה ה' את משה, ואין נביא אחר רשאי לחדש דבר, ומרדכי ואסתר מבקשים לחדש לנו דבר?" והיו נושאים ונותנים בדבר, עד שהאיר הקדוש ברוך הוא את עיניהם, ומצאו רמז לקריאת המגילה בתורה. הרמז הוא הנאמר בפרשת עמלק: "כתוב זאת זכרון בספר", ומגילת אסתר נקראת ספר, כמו שכתוב במגילה: "ונכתב בספר". על סמך רמז זה, הסכימו חכמים לקבוע את קריאת המגילה בתור מצווה מחייבת, וכללו אותה בכתבי הקודש¹. ולא רק שמגילת אסתר נכללה בכתבי הקודש, אלא היא קיבלה מעמד מיוחד, יתר על כל ספרי הנביאים והכתובים. וכך אמרו חכמים: "כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידים להתבטל לימות המשיח, חוץ ממגילת אסתר, והרי היא קיימת כחמשה חומשי תורה שאינם בטלים לעולם. ואף על פי שכל זכרון הצרות יבטל, שנאמר 'כי נשכחו הצרות הראשונות', ימי הפורים לא יבטלו, שנאמר 'וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם'²."

1 עיין ירושלמי מגילה פ"א ה"ה, ורות רבה פרשה ד אות ז, וכעין זה במגילה ז א.

2 רמב"ם מגילה ב יח, עפ"י ירושלמי מגילה פ"א ה"ה.

המטרה של קריאת המגילה היא לפרסם את ניסי ה', כדי שמתוך כך נתעורר
 להודות לה' על טובותיו וחסדיו; וכן כדי לחזק בנו את ההכרה שהפנייה
 לה' בעת צרה מביאה ישועה, כמו שנאמר "כי מי גוי גדול אשר לו אלוקים
 קרובים אליו, כה' אלוקינו בכל קראנו אליו"³.

קריאת היום וקריאת הלילה

קוראים את המגילה פעמיים מתוך מגילת קלף כשרה, פעם אחת בליל
 הפורים ופעם אחת ביומו. זאת כיוון שנאמר: "אלוקי אקרא יומם ולא
 תענה, ולילה ולא דומיה לי"⁴, ולמדו מכך חז"ל שבזמן גזרת המן, עם ישראל
 התפלל לישועה ביום ובלילה, וזכר לכך נקראת המגילה ביום ובלילה⁵.
 וטעם נוסף לקריאה ביום ובלילה הוא ששתי טובות אירעו בפורים, וכנגדן
 שתי הקריאות. טובה אחת היא שעם ישראל ניצל מגזרת המן, וכנגדה
 קוראים את המגילה בלילה, להראות שהישועה הייתה מתוך חושך וצרה.
 וטובה שנייה היא שלא רק שהסתלקה הצרה, אלא שמתוך הצרה כוחם של
 ישראל התגבר ועלה – הם הרגו את שונאיהם, ונפל פחד היהודים על גויי
 הארץ, ומרדכי עלה לגדולה והתמנה משנה למלך. כנגד טובה זו, קוראים
 את המגילה ביום, בזמן שהאור שולט, לבטא טובה זו של התגברות כוחם
 של ישראל⁶. מתוך כך אנו לומדים להתבונן במבט עמוק על צרות וקשיים
 שבאים על עם ישראל, ולראות שתכליתם אינה לפגוע בנו חלילה, אלא
 לעורר אותנו לתשובה, ומתוך כך להגביר את כוחנו ולהופיע בעולם
 אור חדש.

3 דברים ד ז. רמב"ם בסוף מנין המצוות שבתחילת ספר משנה תורה.

4 תהילים כב ג.

5 מגילה ד א ורש"י שם, ושו"ע תרפז א. ועיין משנ"ב תרצב ב, ושער הציון תרצ מא
 ותצב כז, שקריאת המגילה ביום היא הקריאה העיקרית.

6 אור חדש למהר"ל, הקדמה.

שומע כעונה

מנוסח הברכה שלפני הקריאה – "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו על מקרא מגילה", אפשר ללמוד שהמצווה היא לקרוא את המגילה. ואם כך נשאלת השאלה, איך כל הציבור בבית הכנסת יוצא ידי חובה, הרי רק בעל הקורא קורא את המגילה, וכל הנוכחים רק שומעים אותה? התשובה היא שישנו כלל הלכתי 'שומע כעונה' (עונה=אומר) – כאשר אדם אומר משהו כדי להוציא את חברו ידי חובה, וחברו שומע ומתכוון לצאת, נחשב זה כאילו השומע אמר בעצמו את הדברים. ולכן כאשר בעל הקורא קורא את המגילה, והציבור מתכוון לצאת בקריאתו, נחשב זה כאילו כל אחד ואחד מהשומעים קורא את המגילה בעצמו.⁷

חייב נשים בקריאת המגילה

נשים חייבות בקריאת המגילה, אף שזו מצוות עשה התלויה בזמן, משום שגם הנשים נושעו מגזרת המן, ולא עוד אלא שנס פורים אירע על ידי אישה.⁸ ואמנם נשים חייבות בקריאת המגילה, אבל אין הן מוציאות את הגברים ידי חובה. זאת מכיוון שיש סוברים שאישה חייבת רק בשמיעת המגילה, ולא בקריאתה, ולכן אין באפשרותה להוציא את הגברים ידי חובתם. וטעם נוסף, שהמצב הרגיל הוא שגברים קוראים את המגילה בציבור, וכאשר אישה קוראת במקומם, נראה זה כאילו אין הגברים יודעים לקרוא את המגילה, או שאין קריאת המגילה חביבה עליהם, ויש בכך פגיעה בכבוד הציבור.⁹

7 אדם שתוך כדי הקריאה, הסיח דעתו לגמרי ממנה, אינו יוצא ידי חובה. אך אם הוא רק מהרהר הרהורים שאינם קשורים למגילה, יצא ידי חובה (הגר"י אריאל שליט"א).

8 מגילה ד א ורש"י שם, ופסחים קח ב, ושו"ע תרפ"א.

9 עיין שו"ע תרפ"א א ומשנ"ב שם. ועיין כף החיים שם יד, שדין זה נכון גם לספרדים, ועיין חזון עובדיה עמ' נט. ועיין משנ"ב תרפ"ז ח ושער הציון טז, שלכתחילה אישה תשמע את קריאת המגילה מאיש ולא מאישה, ובמקום שאין איש, יכולה לצאת בקריאת אישה, ועיין שו"ת באהלה של תורה ח"ב סי' קה, שביאר דין זה בכמה אופנים.

חיוב קטנים בקריאת המגילה

ילדים וילדות קטנים שהגיעו לגיל חינוך, כלומר לגיל שבו הם יכולים לקרוא את כל המגילה או לשמוע את קריאתה, חייבים בקריאת המגילה, מדין חינוך¹⁰. יש נוהגים להביא לקריאת המגילה גם ילדים שלא הגיעו לגיל חינוך, כדי לפרסם את הנס. אבל אין להביא ילדים קטנים שעלולים לעשות רעש ולהפריע בקריאת המגילה¹¹.

קריאה מ'פּלג המנחה'

זמן קריאת המגילה בלילה הוא מצאת הכוכבים. בשעת הדחק, אפשר להקדים ולקרוא את המגילה מפּלג המנחה, דהיינו שעה ורבע זמניות לפני צאת הכוכבים (כחמישים דקות לפני השקיעה). זאת כיוון שכמה מצוות שצריכות להיעשות בלילה, מצאנו שניתן לעשותן כבר מפּלג המנחה¹². והטעם לכך הוא שהארת היום שהולך ובא מתנוצצת כבר מפּלג המנחה.

קריאה בעשרה וברוב עם

לכתחילה, יש לקרוא את המגילה בנוכחות עשרה אנשים, כדי לפרסם את הנס. נשים נכללות במניין העשרה, מכיוון שהן חייבות במצווה והנס

10 שו"ע תרפ"א, ומשנ"ב שם ג, וחו"ט שני שבת ח"ד עמ' שח.

11 עיין שו"ע תרפ"א, ומשנ"ב שם יח, שיש להביא ילדים קטנים לקריאת המגילה, ועיין ביאור הלכה שם שכוונת השו"ע לקטנים שהגיעו לחינוך, ועיין שו"ת חלקת יעקב או"ח סי' רלב, שחולק וסובר שכוונת השו"ע לקטנים שלא הגיעו לחינוך.

12 עיין שו"ע תרצ"ד, ומשנ"ב שם, וביאור הלכה ד"ה מפּלג. הקורא את המגילה מפּלג המנחה יתפלל ערבית לפני קריאת המגילה, ויקפיד להתפלל מנחה לפני פּלג המנחה (עיין שער הציון שם ס"ק יט, וביאור הלכה שם, ומשנ"ב ר"ג יא). ועיין משנ"ב תרצ"ב יד, שאין לקרוא את המגילה מפּלג המנחה שלא במקום הכרת, כי הגר"א והפרי"ח חולקים על דין זה וסוברים שלא ניתן לקרוא את המגילה לפני צאת הכוכבים.

מתפרסם על ידיהן. אבל קטנים אינם נכללים במניין העשרה, מכיוון שחיובם במצווה הוא רק מדין חינוך¹³.

מכבוד המצווה לקיים את קריאת המגילה בקהל רב, כמו שנאמר: "ברוב עם הדרת מלך"¹⁴. לכן אדם שיש במקומו כמה בתי כנסת, יעדיף את בית הכנסת שיש בו מתפללים רבים יותר. אדם שרגיל להתפלל במניין קבוע, אינו צריך לשנות מקביעותיו וללכת לבית כנסת אחר, גם אם יש שם יותר מתפללים, כי ישנה חשיבות לקביעות מקום התפילה¹⁵.

שמיעת המגילה ממכשירים חשמליים

השומע הקלטה של קריאת המגילה במכשיר חשמלי, אינו יוצא ידי חובה, מכיוון שיש לשמוע את המגילה מאדם שחייב במצווה. אמנם כאשר אדם קורא את המגילה ברמקול, בטלפון או ברדיו בשידור חי, מתעוררת שאלה, האם הקול היוצא מהמכשיר החשמלי נחשב קול אדם או קול מכשיר? יש הסוברים שהקול היוצא מהמכשיר החשמלי נחשב קולו של האדם, מכיוון שהקול בא מכוחו ונשמע כקולו¹⁶. אבל דעת רוב הפוסקים היא שהקול היוצא מהמכשיר החשמלי אינו נחשב קול אדם. זאת כיוון שגלי הקול היוצאים מהמכשיר אינם גלי הקול שיוצאים מפיו של הקורא, אלא הם גלי קול חדשים המתהווים על ידי אותות חשמליים המועברים מהמיקרופון

13 שו"ע תרצ"ח, ומשנ"ב שם. ולענין צירוף נשים, הרמ"א שם הסתפק, והחזון איש (או"ח קנה ב) והגרע"י (חזון עובדיה עמ' צא) הכריעו שמצטרפות.

14 משלי יד כח.

15 עיין משנ"ב תרפז ז, ועיין שם שמבטלים תורה כדי לקיים את המצווה ברוב עם.

16 מקראי קודש לרב פרנק פורים סי' יא. ועיין סיכום השיטות בפסקי תשובות תרפ"ג.

לרמקול, והופכים באמצעים מלאכותיים לקול הדומה לקולו של הקורא. ולכן לדעתם אין יוצאים ידי חובה בשמיעת קול זה¹⁷, וכן ההלכה¹⁸.

החסיר מילה מהמגילה

יש לקרוא את כל המגילה, מראשיתה ועד סופה. אדם שלא קרא או לא שמע אפילו מילה אחת מן המגילה, לא יצא ידי חובה, וצריך לחזור ולקרוא את המגילה מן המילה שלא שמע ואילך¹⁹.

הלכה זו מעוררת שאלה: מדוע מי שפספס מילה אחת אינו יוצא ידי חובה, הרי הוא שמע את עיקר הסיפור, ומה חשוב כל כך במילה אחת, שבחסרונה אין מקיימים את המצווה? נראה שהלכה זו מתאימה במיוחד לתוכן של מגילת אסתר. בסיפור המגילה ישנם אירועים שנראו חסרי חשיבות בעת התרחשותם – הריגת ושתי ושליחת האגרות הראשונות שיהיה כל אדם שוור בביתו, אירעו תשע שנים לפני גזרת המן, ובזמנם אי אפשר היה להבין את חשיבותם עבור עם ישראל. לבסוף התברר שאירועים אלו הובילו לנס פורים. אלמלא הריגת ושתי, לא הייתה אסתר מגיעה לבית המלך. ואלמלא שנשלחו האגרות הראשונות, שבגללן נתפס אחשוורוש כמלך שוטה ולא צפוי, היו אויבי ישראל ממהרים להרוג את ישראל מיד כשהגיעו לידיהם

17 שו"ת מנחת שלמה ח"א סי' ט, שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' לח, חזון עובדיה עמ' נ, ועיין שם שהביא אחרונים נוספים שסוברים כן.

18 שו"ת באהלה של תורה ח"ה סי' יז. דין מכשיר שמיעה כדין רמקול. אדם ששומע חלש גם בלי מכשיר שמיעה, והמכשיר רק מגביר את הקול, יוצא ידי חובה בשמיעה על ידי המכשיר (הגר"י אריאל שליט"א).

19 משנ"ב תרצ מח. ועיין חיי אדם ח"ב כלל קנה טז, שאפילו החסיר אות אחת, אם חסרונה משנה את משמעות המילה, לא יצא, וצריך לחזור ולקרוא מהמקום שהחסיר ואילך. ועיין ביאור הלכה תרצ יד ד"ה אין, ושו"ת להורות נתן ח"ט סי' כ, שאם דילג על מילה שחסרונה משנה את משמעות הפסוק, והסיח דעתו מן הקריאה, צריך גם לחזור ולברך; ואם דילג על מילה שחסרונה אינו משנה את משמעות הפסוק, אין צריך לחזור ולברך, כיוון שלענין הברכה, חוששים לדעת הרי"ז שאם החסיר מילה שחסרונה אינו משנה את משמעות הפסוק, יצא ידי חובה.

האגרות האמצעיות, ולא היו ממתנינים עד י"ג באדר²⁰. במבט לאחור, התברר שמה שנראה חסר חשיבות הוא חלק מסדר אלוקי, שכל פרט בו מדויק וחשוב. כך גם בקריאת המגילה, ישנן מילים שנראות חסרות משמעות בעיניים אנושיות, ואין מרגישים כי סיפור המגילה נפגם בהעדרן. אבל במבט אלוקי, במגילה שנכתבה ברוח הקודש, כל מילה ומילה חשובה ונצרכת, ובהעדרה סיפור המגילה חסר.

הלכה זו, שאין להחסיר אפילו מילה אחת במגילה, מטילה אחריות הן על בעל הקורא והן על השומעים. האחריות המוטלת על בעל הקורא היא לקרוא את המגילה בקול רם ובדקדוק, באופן כזה שכל הציבור ישמע את המגילה מתחילתה ועד סופה. כמו כן עליו להמתין אחר כל הכאת המן שישרור שקט, ורק לאחר מכן להמשיך בקריאה. האחריות המוטלת על השומעים היא להטות אוזנם לקריאת המגילה ולשים לב לכל מילה, לא לדבר באמצע הקריאה, ולא להכות את המן באופן שיגרום לאנשים להפסיד שמיעת מילים מן הקריאה.

טעות בקריאה

יש לקרוא את המגילה על פי טעמי המקרא, לדקדק היטב בקריאתה על פי הניקוד, ולהקפיד לקרוא כל מילה כפי הטייתה, במלעיל או במלרע²¹. אם טעה בעל הקורא וקרא מילה אחת באופן משובש, הדין תלוי בשאלה אם השיבוש שינה את משמעות המילה או לאו. אם השיבוש לא שינה את משמעות המילה, כגון שבמקום לקרוא 'יהודים', קרא 'יהודים', יוצאים ידי חובה בקריאתה. אבל אם השיבוש שינה את משמעות המילה, כגון שבמקום לקרוא 'ישב', בעל הקורא קרא 'ישב', או במקום 'נפל', קרא 'נפל', נחשב השיבוש כאילו דילג הקורא על המילה. ולכן אין יוצאים ידי חובה

20 עיין מגילה יב ב.

21 עיין שערי תשובה תרצ א.

בקריאתו, ויש לחזור ולקרוא את המגילה ממקום הטעות ואילך²². אין די בהשלמת המשפט החסר לבדו, משום שיש לקרוא את כל המגילה כסדרה²³.

מנהגים בקריאת המגילה

נוהגים שכל הקהל אומר בקול רם ארבעה פסוקי גאולה מן המגילה תוך כדי קריאתה, כדי להרבות בשמחה וכדי לעורר את הילדים הקטנים. אלו הם הפסוקים: א. "איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני" (פרק ב פסוק ה). ב. "ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן והעיר שושן צהלה ושמחה" (פרק ח פסוק טו). ג. "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר" (פרק ח פסוק טז). ד. "כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי לרוב אחיו, דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו" (פרק י פסוק ג)²⁴. לאחר קריאת הקהל, בעל הקורא חוזר וקורא פסוקים אלו בקול, כדי שהקהל ישמע אותם מתוך מגילה כשרה²⁵.

יש הנוהגים לנשק את התפילין כאשר קוראים את המילה "ויקר" בפסוק "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר". זאת מכיוון שמילה זו רומזת לכך שהמן גזר שלא להניח תפילין, וכאשר נושעו מגזירת המן, חזרו להניח תפילין בפרהסיא. המילה "ויקר" פירושה כבוד, והנחת התפילין גורמת לכך

22 שו"ע תרצ יד, ומשנ"ב שם, וחזון עובדיה עמ' עט. ועיין ביאור הלכה שם ד"ה אין, שכאשר חוזר וקורא אין צריך לחזור ולברך, כי לעניין הברכה, חוששים לדעת הסוברים שאפילו כשהקורא טעה באופן שמשנה את המשמעות, יוצאים בקריאתו.

23 שו"ע תרצ ו.

24 רמ"א תרצ יז, ומשנ"ב שם ותרפט טז. ועיין חזון עובדיה עמ' פד, שמנהג ירושלים לקרוא בקול רם גם את הפסוק: "בלילה ההוא נדדה שנת המלך" (פרק ו פסוק א). ועיין מגן אבות סי' תרצ, שמנהג מרוקו לקרוא בקול גם שני פסוקים אלו: "כי אם החרש תחרישי וכו'" (פרק ד פסוק יד), "וכל מעשה תוקפו וגבורתו וכו'" (פרק י פסוק ב).

25 רמ"א תרצ יז. ועיין משנ"ב תרצ טו, והליכות שלמה פרק יט סעיף ד, שלכתחילה יש לכוון שלא לצאת ידי חובה בקריאה האישית, אלא בקריאת בעל הקורא, הקורא ממגילה כשרה.

שהגויים יכבדו את עם ישראל ויראו ממנו, כמו שנאמר: "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך"²⁶.

הכאת המן

נוהגים להכות ולהרעיש בכלים שונים בכל פעם שמזכירים במגילה את המן, זכר למצוות מחיית עמלק, וכדי לגנות את הרשעים ולזלזל בהם, כפי שנאמר: "שם רשעים ירקב"²⁷. מנהג זה עורר במשך הדורות התנגדות וביקורת, כיוון שהכאת המן גורמת לרעש והמולה בבית הכנסת, ומתוך כך פעמים שאנשים אינם שומעים כראוי את קריאת המגילה. וכאמור, אדם שלא שמע אפילו מילה אחת מהמגילה, לא יצא ידי חובה. מלבד זאת, פעמים שהכאת המן נעשית באופן שאינו מתאים לקדושת בית הכנסת²⁸. על אף ההתנגדות והביקורת, הרמ"א חיזק מנהג זה וכתב שאין לבטלו. אולי משום שמלבד החשיבות בגינוי הרשעים, מנהג זה מוסיף הרבה שמחה, ומביא לחיבוב קריאת המגילה בקרב רבים. למרות דבריו, הקריאות לבטל

26 בן איש חי שנה ראשונה תצוה אות ט, חזון עובדיה עמ' קח.

27 עיין רמ"א תרצ יז. הבן איש חי נהג להכות את המן רק פעמיים, בפעם הראשונה שמוזכר המן במגילה, ובפעם האחרונה שהוא מוזכר (בן איש חי שנה ראשונה תצוה אות י).

28 עיין הגהת השל"ה בספר עמק ברכה הל' פורים אות עב (דף כד ב), שכתב: "יש למחות באותם יושבי כפרים שנוהגים קלות ראש עד מאוד בשעת קריאת המגילה, ואין אחד מהקהל שיכול לצאת ידי חובתו לשמוע המגילה מראשו לסופו מפי הש"ץ. ויש ישובים שמורים בעפר השריפה ואין אחד מוחה בידם, אלא אדרבה, אפילו קצת מסייעים לנערים שעושים כן, ואינם משגיחים כלל על קריאת המגילה. וגם לענין הכאת המן אין להכות כל מקום שנזכר המן אלא דוקא במפלתו ותו לא, כמו בקהלות גדולות, על כן מי שיש בידו למחות ואינו מוחה הוא יהא נתפס בעונש כיון שלא מיחה בידם". והפרי מגדים כתב (אשל אברהם תרצ כא, מובא במשנ"ב תרצ נט): "יצא שחרם בהפסדם, שמבלבלין הרבה". ובספר יפה ללב ח"ב סי' תרצ אות טו, כתב: "נשתרבו המנהג שמכים המן וגדולי ישראל לא היו חוששים למנהג להכות המן, ואבירי ישראל ראוי להם למחות ביד הפעוטים והפעוטות שלא ינהגו קלות ראש בבית הכנסת אשר תבקע הארץ לקולם ומאבדים כוונת הקוראים וכוונת השומעים".

מנהג זה לא פסקו, ובדורנו הגר"ע יוסף זצ"ל קרא לבטל מנהג זה²⁹, וכל זה מחשש שמחמת הרעש וההמולה, אנשים לא יצאו ידי חובת הקריאה.

ברוב המקומות מחבבים את מנהג הכאת המן ומחזיקים בו, כפי שכתב הרמ"א³⁰. אך יש לשים לב שלא להפוך את הטפל לעיקר, ולהקפיד הקפדה יתרה שהכאת המן לא תגרום לאי שמיעת המגילה כראוי. לכן יש להתחיל בהכאת המן רק לאחר שהקורא סיים לקרוא את כל המילה 'המן' (כולל האות נו"ן שבסוף המילה), ולהפסיק בהכאה מיד כשניכר שבעל הקורא מעוניין להמשיך ולקרוא את המגילה. גם יש להתחשב באנשים שהרעש מפריע להם, ואריכות הקריאה מכבידה עליהם, בייחוד בערי הפרזים שהציבור רעב וחלש מחמת תענית אסתר; ולהימנע מלהרעיש באופן שעלול להבהיל ולגרום צער לחלק מהציבור. ולעולם יהיו מעשיו של אדם לשם שמיים.

השלמת מילים שלא נשמעו

אם בעקבות הרעש בבית הכנסת, אדם לא שמע כמה מילים מבעל הקורא, ישלים בזריזות את המילים החסרות מהמגילה שנמצאת לפניו. ואף אם המגילה שלפניו היא מגילה פסולה, יוצאים בכך ידי חובה, כיון שרוב המגילה נקראה ממגילה כשרה³¹.

29 עיין חזון עובדיה עמ' סב.

30 וכן כתבו כמה אחרונים, עיין לבוש תרצ יז: "אין להם לבטל מנהג הנקישה שנהגו התינוקות כי לא לחנם נהגו כן". ועיין שו"ת פרי השדה ח"ג סי' מב: "הדבר פשוט שבדאי אין לבטל מנהג זה. ולא לחנם הופיע רוח הקודש בבית מדרשו של הרמ"א, שלאחר שהביא זה המנהג מסיים ואין לבטל שום מנהג, ולמה לא כתוב כן במקומות אחרים גם כן? אלא ודאי כיון שידוע שכל מחבר אשר כוונתו לשם שמים רוח ה' דבר בפיו, ובפרט אדונינו הרמ"א אשר כל בית ישראל נשען עליו, וידע שיהיו הרבה אנשים אשר ילעגו על זה המנהג או שיאמרו שקול הרעש צללה באזנם, לזאת הזהיר כן באזהרה כפולה ומכופלת שלא לבטל מנהג זה".

31 משנ"ב תרצ ס. ועיין משנ"ב תרפ"ט יט ותרצ כו, שלכתחילה יש לקרוא את כל המגילה ממגילה כשרה, לכן יש מהדרים שתהיה לפניהם מגילה כשרה, כדי שגם אם לא

הפסק בדיבור בשעת קריאת המגילה

בשעת קריאת המגילה אסור לדבר, מכיוון שהברכה שלפני הקריאה נסובה על כל המגילה, ואין להפסיק בין הברכה למצווה³². וגם משום שבשעה שאדם מדבר, אין הוא שומע את בעל הקורא, וכאילו דילג על מילים³³.

אכילה ומלאכה לפני קריאת המגילה

חצי שעה לפני צאת הכוכבים, אסור לאדם לעשות דברים שעלולים להשכיח ממנו את קיום המצווה של קריאת המגילה; כגון ללכת לישון, לאכול ולעשות מלאכה שעשויה להתמשך. במקומות שחוגגים את פורים בי"ד באדר, איסור האכילה לפני קריאת המגילה כרוך בקושי, כי תענית אסתר צמודה לפורים, ומגיעים לקריאת המגילה רעבים מהתענית. מי שקשה לו, יכול לאכול אכילה קלה שלא תשכיח ממנו את המצווה, כגון לחם או עוגה בשיעור כביצה (56 סמ"ק), או פירות וירקות ובשר ודגים, גם יותר משיעור כביצה³⁴.

ישמעו מבעל הקורא כמה מילים, יוכלו להשלים אותן ממגילה כשרה.

32 שו"ע תרצ"ה ותרכ"ב, ומשנ"ב תרצ"ב. ועיין שער הציון תרצ"ה, שאסור גם לשהות הרבה בשתיקה באמצע הקריאה.

33 משנ"ב תרצ"ט ותרכ"ב. ועיין שו"ע תרצ"ד, ומשנ"ב שם יג, שכאשר אין לפני השומע מגילה כשרה, גם את המגילה עצמה אין לקרוא יחד עם בעל הקורא, שמא לא ישים לב לקריאת בעל הקורא. מותר לדבר לצורך הקריאה, בשעה שהקורא מפסיק את הקריאה. לכן מותר להעיר בדיבור למאריכים בהכאת המן ומפריעים לקריאת המגילה (עיין שער הציון תרצ"ב, ומשנ"ב מהדורת דרשו תרצ"ב 23 בשם הגר"נ קרליץ).

34 רמ"א תרכ"ב ד, ומשנ"ב שם. ועיין חזון עובדיה עמ' צה, שאכילת פת כחות מכביצה ופירות, מותרת לכל אדם, ולא רק למי שהתענית קשה לו. ועיין שם, שהרצח לאכול ללא הגבלה, יכול לבקש מחברו שיזכיר לו לקרוא את המגילה, ועיין משנ"ב תרכ"ב טז, ושער הציון כט, שמשמע שדבר זה מותר רק לאדם חלוש. ועיין משנ"ב שם טו, שהאיסור לאכול לפני קריאת המגילה נאמר גם לפני קריאת המגילה ביום.

פרק ד

ברכות המגילה

ברכות המגילה

תיקנו חז"ל לברך את ה' לפני עשיית מצווה, כדי שהמצווה תיעשה מתוך תשומת לב ובכוונה, ולא כמצוות אנשים מלומדה. זהו נוסח הברכה שמברכים לפני קריאת המגילה: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קידשנו במצוותיו וציוונו על מקרא מגילה". מלבד ברכה זו, מברכים לפני קריאת המגילה עוד שתי ברכות. ברכה אחת היא ברכת "שעשה ניסים", שתוקנה משום חביבות הגס, וזה נוסחה: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה". וברכה נוספת היא ברכת "שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה", שמברכים על כל מצווה המזדמנת פעם בשנה, כדי להודות לה' שזכינו להגיע שוב לימי הפורים ולקיים את מצוות קריאת המגילה¹.

ברכת "שהחיינו" ביום

בקריאת המגילה ביום, לדעת מרן השו"ע, אין מברכים שוב "שהחיינו", שכן כבר בירכו בלילה. וכך נוהגים רוב הספרדים². אבל דעת הרמ"א היא שיש

1 שו"ע תרצב א. עיין פרי מגדים אשל אברהם תרצב א, ומשנ"ב שם א, שבברכת "שהחיינו" יכונו בעל הקורא והשומעים גם על שאר מצוות היום. האשכנזים מכוונים כן בברכת "שהחיינו" שמברכים ביום, והספרדים שאינם מברכים "שהחיינו" ביום, מכוונים כן בברכת "שהחיינו" שמברכים בלילה (כף החיים תרצב ד).

2 שו"ע תרצב א וחזון עובדיה עמ' סג.

לברך "שהחיינו" גם ביום, מכיוון שעיקר מצוות קריאת המגילה היא ביום, וכן נוהגים האשכנזים.³

נוסח הברכה לנשים

אישה שקוראת מגילה לעצמה או לחברותיה – במניין המיועד לאימהות המטופלות בילדים – תברך לפני הקריאה את ברכת המגילה לפי הנוסח הרגיל: "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו על מקרא מגילה"⁵. ואם היא מבנוט אשכנז, תברך: "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו לשמוע מקרא מגילה". נוסח זה הוא לפי הדעה שאישה חייבת בשמיעת המגילה, ולא בקריאתה.⁶

עמידה וישיבה בקריאת המגילה ובברכותיה

בשעה שמברכים את ברכות המגילה, יש לעמוד כדי לכבד את המצווה,⁷ אבל אפשר לקרוא ולשמוע את המגילה עצמה בישיבה.⁸ ויש מן הספרדים שנוהגים לשבת גם בעת הברכות, וכל אחד יעשה כמנהגו.⁹ הקורא את

3 רמ"א תרצב א. ועיין כף החיים שם יג, שיש מן הספרדים שנוהגים לברך, וכל אחד יעשה כמנהגו. ועיין ועלהו לא יבול עמ' רמז, שאשכנזי המתפלל במניין ספרדי, יקדים לברך "שהחיינו" לפני שבעל הקורא מברך את הברכות, כי סדר הברכות אינו מעכב. ספרדי המתפלל במניין אשכנזי, יענה "אמן" על ברכת שהחיינו, מכיוון שעניית אמן אינה מהווה הפסק (הגר"י אריאל שליט"א).

4 הערת הגר"י אריאל שליט"א, ועיין שו"ת באהלה של תורה ח"ב סוף סי' קה.

5 חזון עובדיה עמ' נג, שכן דעת הרבה אחרונים. לדעת הגר"מ אליהו, כאשר קוראים מגילה רק לנשים, אין לברך (קיצושו"ע עם פסקי הרב אליהו עמ' 476, עכ"י בן איש חי שנה ראשונה תצוה א).

6 רמ"א תרפב ב ומשנ"ב שם.

7 משנ"ב תרצ א, ושער הציון שם א, ובן איש חי שנה ראשונה תצוה אות ד.

8 שו"ע תרצ א.

9 עיין חזון עובדיה עמ' סט.

המגילה בציבור, יברך את הברכות ויקרא את המגילה בעמידה, כדי לכבד את הציבור¹⁰.

ברכות המגילה כאשר הקורא כבר קיים את המצווה

כאשר מי שקורא את המגילה כבר יצא ידי חובת המצווה, והוא קורא את המגילה כדי להוציא את השומעים ידי חובה, עדיף שאחד השומעים יברך את הברכות. זאת מכיוון שהשומעים הם אלו שמקיימים את המצווה, ולא בעל הקורא¹¹. והמברך יתכוון להוציא בברכותיו את כל השומעים, והם יתכוונו לצאת ידי חובה. ועדיף כך מהאפשרות שכל אחד מהשומעים יברך בעצמו, משום שמעלת ברכה הנאמרת עבור כמה אנשים גדולה יותר, כמו שנאמר: "ברוב עם הדרת מלך"¹².

ברכת "הרב את ריבנו"

לאחר קריאת המגילה מברכים ברכה נוספת, שפותחת במילים: "הרב את ריבנו והדין את דיננו", שכן יש בה שבח והודאה לה' על שהושיענו מיד אויבינו, ועל כך שבמלחמה לא נפגע איש מישראל¹³. יש הסוברים שברכה זו נאמרת רק בעשרה, משום שהיא תוקנה כדי לפרסם את הנס בציבור, וכן

10 שו"ע תרצ א.

11 עיין משנ"ב תקפה ה ותרכב י. אין הבדל בעניין זה אם הקריאה היא לגברים או לנשים. עיין רמ"א תקפה ב, וביאור הלכה תרמא ד"ה לעצמו, וחזון עובדיה עמ' סה, שכאשר בעל הקורא מברך את הברכות להוציא אחרים, עליו לברך את כל הברכות, גם את ברכת "שהחיינו".

12 משלי יד כח. עיין לוח ארץ ישראל, ימי משתה ושמחה עמ' קיג, בשם הגרש"ז אוירבך והגרי"ש אלישיב, וחזון עובדיה עמ' סט, וכן דעת הגר"י אריאל שליט"א. ועיין פסקי תשובות תרכב יא, שיש נוהגים שכאשר קוראים את המגילה לנשים, או לפחות מעשרה אנשים, כל אחד מהשומעים מברך בעצמו.

13 שו"ע וב"י תרכב א.

נוהגים האשכנזים וחלק מן הספרדים¹⁴. לדעה זו, גם עשר נשים נחשבות ציבור לעניין ברכה זה¹⁵. ויש חולקים וסוברים שברכת "הרב את ריבנו" דומה לשאר ברכות המגילה, והיא נאמרת גם ביחיד¹⁶, וכן נוהגים חלק מהספרדים¹⁷.

אמירת "ארור המן וברוך מרדכי"

כשפוגשים במעשים טובים של צדיקים ובמעשים רעים של רשעים, יש לשבח את הצדיקים ולגנות את הרשעים, כמו שנאמר: "זכר צדיק לברכה, ושם רשעים ירקב"¹⁸. ובדור שלנו, שמנשבת בו רוח פוסטמודרנית, הנותנת לגיטימציה לכל תופעה ומטשטשת את ההבחנה בין טוב לרע ובין צדיק לרשע, חשוב הדבר עוד יותר. יש צורך מיוחד להדגיש שיש טוב ויש רע, יש צדיקים והם ראויים לשבח, ויש רשעים והם ראויים לגנאי. לכן לאחר קריאת המגילה אומרים: "ארור המן, ברוך מרדכי, ארורה זרש, ברוכה אסתר, ארורים כל הרשעים ברוכים כל ישראל, וגם חרבונה זכור לטוב"¹⁹. כדי שההבחנה בין טוב לרע, בין הראוי לברכה ובין הראוי לגנאי תהיה ברורה. הספרדים נוהגים לומר זאת מיד אחר ברכת "הרב את ריבנו", ויש מהם שאומרים זאת שלוש פעמים, לחזק את הדבר²⁰. והאשכנזים נוהגים לומר זאת בסיום הפיוט "אשר הניא עצת גוים", שאומרים לאחר קריאת המגילה²¹.

14 רמ"א תרצב א, וערוך השלחן שם ה, וביאור הלכה שם ד"ה אלא בצבור, וחזון עובדיה עמ' פט.

15 חזון עובדיה עמ' פט, וכן הכרעת הגר"י אריאל שליט"א. ועיין הליכות שלמה תפילה פרק כג דבר הלכה ג, שאין מברכים את ברכת "הרב את ריבנו" כאשר קוראים לעשר נשים.

16 עיין אליה רבה תרצב ח, שהביא כמה ראשונים שסוברים כן.

17 בן איש חי שנה ראשונה תצוה יג, הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 493.

18 משלי י ז.

19 מסכת סופרים יד ג, ושו"ע תרצ טז. מזכירים גם את חרבונה לטובה, מכיוון שבעקבות דבריו, אחשוורוש החליט לתלות את המן.

20 עיין חזון עובדיה עמ' צד.

21 בלילה אומרים פיוט זה מתחילתו, וביום מתחילים במילים "שושנת יעקב" (עיין רמ"א

פרק ה הלכות לבעל קורא

ראוי ליטול ידיים לפני שנוגעים במגילה, מפני קדושתה¹.

טוב ששני אנשים יעמדו לצד בעל הקורא, אחד לימינו ואחד לשמאלו².

הקורא את המגילה בציבור, יברך את הברכות ויקרא את המגילה בעמידה, משום כבוד הציבור³. ויתכוון להוציא ידי חובה את כל השומעים, בברכות ובקריאה⁴.

מנהג ישראל שכאשר קוראים את המגילה בציבור, אין גוללים את המגילה כספר תורה, אלא פושטים את המגילה כאיגרת, דהיינו שפותחים את המגילה וכופלים אותה דף על דף, כך שאינה מגולגלת אלא מקופלת, זכר לאגרות ששלח מרדכי⁵. כאשר מסיימים את הקריאה, גוללים את כל המגילה, ורק לאחר מכן מברכים את ברכת "הרב את ריבנו", שכן לאחר

תרצב א). בקהילות רבות, שרים את קטע הפיוט מ"שושנת יעקב" ואילך, ויש לשים לב שבמנגינה המקובלת, אומרים רק את המילים "ברוך מרדכי היהודי", ויש להשלים ולומר גם "ארור המן" וכו'.

1 משנ"ב קמז ד, וחזון עובדיה עמ' עז.

2 בן איש חי שנה ראשונה תצוה יב, חזון עובדיה עמ' ע.

3 שו"ע תרצ א.

4 שו"ע תרצ יד.

5 שו"ע תרצ יז. עיין משנ"ב שם נו, ובן איש חי שנה ראשונה תצוה ד, שיש לפשוט את כל המגילה כאגרת לפני הקריאה. ועיין חזון עובדיה עמ' עה, שבקרב הספרדים, יש שנוהגים להתחיל בקריאת המגילה כשהיא גלולה, ובשעה שמסיים כל עמוד, אינו גוללו אלא משאירו פתוח, וכשמסיים עמוד נוסף כופלו על העמוד הקודם, וכן הלאה, כך שרק בסיום הקריאה, המגילה כולה פשוטה כאגרת, וטוב יותר לנהוג כמנהג הראשון, לפשוט את כל המגילה בתחילת הקריאה.

שסיימו את הקריאה, אין זה מכובד להשאיר את המגילה פרוסה ומקופלת ללא צורך.⁶

יש לקרוא את המגילה על פי טעמי המקרא, לדקדק היטב בקריאתה על פי הניקוד, ולהקפיד לקרוא כל מילה כפי הטייתה במלעיל או במלרע.⁷

אין להפסיק בין פסוק לפסוק ללא צורך, מפני שצריך לקרוא את המגילה כאיגרת, שנקראת בבת אחת.⁸ בין פרשייה לפרשייה, יכול בעל הקורא להפסיק מעט לצורך מנוחה.⁹

בשני פסוקים במגילת אסתר התעורר ספק מהו הנוסח הנכון, וכדי לצאת ידי כל הספקות, קוראים את שני הנוסחים.¹⁰

כאשר בעל הקורא מגיע לפסוק "בלילה ההוא נדדה שנת המלך" (פרק ו פסוק א) יגביה קולו, כי שם מתחיל עיקר הנס. וכאשר מגיע למילים "על כל דברי האיגרת הזאת" (פרק ט פסוק כו) ינענע את המגילה.¹¹

יש נוהגים לקרוא כמה פסוקים של צער הכתובים במגילה, במנגינה של מגילת איכה.¹²

6 שו"ע תרצ יז, ומשנ"ב שם.

7 עיין שערי תשובה תרצ א. עיין ערוך השלחן תרצ כ, שפעמים ששינוי ההטיה ממלעיל למלרע משנה את המשמעות, כגון במילה "באה", שכאשר היא נקראת במלעיל היא משמשת ללשון עבר, וכאשר היא נקראת במלרע, היא משמשת ללשון הווה.

8 משנ"ב תרצ נב.

9 ערוך השלחן תרצ כא.

10 שו"ת אגרות משה ח"ה סי' כ אות לב, ולוח ארץ ישראל, וחזון עובדיה עמ' פז. הפסוק הראשון הוא: "להשמיד להרוג ולאבד" (פרק ח פסוק יא), שהתעורר ספק אם הנוסח הנכון הוא "ולהרוג" או "להרוג". והפסוק השני הוא: "ואיש לא עמד לפניו" (פרק ט פסוק ב), שהתעורר ספק אם הנוסח הנכון הוא "לפניהם" או "בפניהם".

11 משנ"ב תרצ נב.

12 עיין לוח ההלכות והמנהגים (זלזניק). אלו הם הפסוקים: "וכלים מכלים שונים" (פרק א פסוק ז), "אשר הוגלה מירושלים וכו'" (פרק ב פסוק ו), "והמלך והמן ישבו לשתות וכו'" (פרק ג פסוק טו), "ומרדכי ידע את כל אשר נעשה וכו'" (פרק ד פסוק א), "אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד וכו'" (פרק ד פסוק ג), "וכאשר אבדתי אבדתי" (פרק

לכתחילה יש לקרוא את שמות עשרת בני המן – כולל את המילה "עשרת" – בנשימה אחת, להודיע שכולם נהרגו ונתלו כאחד. דבר זה מבטא את גודל הישועה, שהניצחון על אויבי ישראל לא היה הדרגתי אלא מהיר, מלא ומוחץ. נוהגים להתחיל את הקריאה בנשימה אחת כמה מילים לפני כן, מהמילים "חמש מאות איש" (פרק ט פסוק ו), מכיוון שעשרת בני המן היו שרי חמישים על אותם חמש מאות איש¹³. כדי להצליח לקרוא את כל הפסוקים האלו בנשימה אחת, קוראים פסוקים אלו במהירות. מתוך כך, התעורר חשש שהציבור לא ישמע כראוי את בעל הקורא. לכן יש נוהגים שכל הציבור קורא את הפסוקים האלו בנשימה אחת, ולאחר מכן בעל הקורא חוזר וקורא אותם בקול, כדי שהציבור ישמע פסוקים אלו ממגילה כשרה¹⁴.

ד פסוק טו), "כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד" (פרק ז פסוק ד), "כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי וכו'" (פרק ח פסוק ו).

13 עיין שו"ע תרצ טו, ומשנ"ב שם. כדי להצליח לקרוא את הכול בנשימה אחת, קוראים פסוקים אלו במהירות, וצריך להקפיד לקרוא כל מילה מתוך המגילה. במיוחד בקריאת המילה "ואת", הבאה לפני כל אחד משמות בני המן, יש לשים לב שבעל הקורא קורא את המילה "ואת:" השייכת לאותו שם, ולא את המילה "ואת" השייכת לשם אחר. מאחר ששמות בני המן כתובים בטור אחד, והמילים "ואת" כתובות בטור מקביל, שיון מילת "ואת" לשם המתאים דורש תשומת לב (עיין כף החיים תרצ צז). ועיין שו"ע תרצ ד, ומשנ"ב שם יט, שיש להאריך מעט בקריאת האות וי"ו במילה "ויזתא".

14 יסוד ושורש העבודה שער המפקד פ"ה, זה השלחן לגר"ש דבליצקי ח"א סי' תרצ. ועיין ערוך השלחן תרצ כג, שכתב טעם אחר, שפסוקים אלו מתארים את עיקר הישועה. ועיין צפנת פענח הל' גירושין פ"ב הט"ז (מההשמטות), שכתב טעם אחר, שאי אפשר לקיים את החיוב לומר את עשרת בני המן בנשימה אחת על ידי 'שומע כעונה', ולכן כל אחד צריך לקרוא פסוקים אלו בעצמו.

פרק ו' מתנות לאביונים

טעם המצווה

ציוו חכמים לתת בפורים "מתנות לאביונים", כדי ששמחת הפורים תהיה שלמה, וגם העניים יהיו שותפים בה. קבלת מעות במצב של קושי כלכלי מעוררת שמחה, והיא גם מאפשרת לעניים לערוך סעודת חג עשירה וחגיגית, וכך השמחה גדלה, ומקיפה את כולם¹.

מספר האביונים ומספר המתנות

מלשון הפסוק, שבו נאמר "מתנות לאביונים" בַּרְבִּים, למדו חכמים שצריך לתת מעות לפחות לשני עניים, לכל אחד מתנה אחת². ומצוה להרבות במתנות לאביונים לפי היכולת. ועדיף להרבות במתנות לאביונים מלהרבות במשלוח מנות ובסעודת פורים³. מעבר למעלת הצדקה, יש בריבוי מתנות לאביונים גם קיום מהודר של מצוות שמחת פורים, "שאין שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים ונדכאים, שהמשמח לב אלו דומה לשכינה שנאמר: להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים"⁴.

1 עיין עקידת יצחק אסתר ט כ-כא, ושו"ת בנין עולם או"ח סי' לו, הגהת בן המהרש"א.

2 עיין שו"ע תרצד א.

3 רמב"ם מגילה ב יז, ומשנ"ב תרצד ג.

4 ישעיהו נז טו. רמב"ם מגילה ב יז, ומשנ"ב תרצד ג.

שיעור הנתונה

נתונה בשיעור של 'שווה פרוטה', שזהו סכום מועט מאוד, נקראת 'מתנה'. ולכן מצד הדין, מספיק לתת לכל אחד מהעניים סכום כסף או דבר מאכל בשווי פרוטה⁵. אבל ראוי להחמיר ולנהוג כדעת הסוברים שיש לתת לכל עני סכום שאפשר לקנות בו ארוחה אחת⁶.

חוב נשים וילדים במתנות לאביונים

נשים חייבות במצוות מתנות לאביונים, אף שמצווה זו תלויה בזמן, משום שגם הנשים נושעו מגזרת המן, ולא עוד אלא שנס פורים נעשה על ידי אישה⁷. אישה נשואה יכולה לתת מתנות לאביונים בעצמה⁸, או שבעלה ייתן בעבורה⁹. ילדים אינם חייבים לתת מתנות לאביונים, כיון שאין להם ממון משלהם¹⁰. וראוי שיתנו מתנה סמלית¹¹.

5 משנ"ב תרצד ב.

6 עיין כף החיים תרצד ז, וחזון עובדיה עמ' קסז, שטוב לחוש לדעת שו"ת זרע יעקב סי' יא, שסובר כן. עיין הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 494, שנקט להלכה כדעה זו.

7 עיין רמ"א תרצה ד, ומשנ"ב שם ותרצד א.

8 עיין שו"ע יורה דעה רמח ד.

9 הגר"י אריאל שליט"א. והטעם לכך הוא שכיוון שבמתנות לאביונים, העיקר הוא הקבלה, לכן הבעל יכול לתת בשם האישה ואין צורך שיאמר במפורש שהמתנה בשמה, עכ"ד.

10 אשל אברהם (בטשאטש) סי' תרצה, ד"ה בהשיעור, שו"ת קנין תורה בהלכה ח"א סי' קלב אות ב, וכן הכרעת הגר"י אריאל שליט"א. ועיין סידור בית יעקב ליעב"ץ דף שפג א, שיש לחנך קטנים במתנות לאביונים, וכן משמע מהפמ"ג א"א תרצה יד.

11 הגר"י אריאל שליט"א.

זמן קיום המצווה

יש לקיים ביום את מצוות מתנות לאביונים, כמו שנאמר במגילה: "לעשות אותם ימי משתה ושמחה וכו', ומתנות לאביונים"¹². יש שכתבו שהטעם לכך הוא שכאמור, אחת המטרות של המצווה היא שהעניים יוכלו לקיים את סעודת פורים כראוי. ולכן יש לתת את המתנות לאביונים ביום, שהוא זמן הסעודה, ולא קודם לכן, שמא העני ישתמש במעות, וכשיגיע זמן הסעודה, הן כבר לא יהיו בידו¹³. מי שנותן מתנות לאביונים באמצעות גבאי צדקה, יכול לתת את המעות לגבאי בליל פורים או כמה ימים לפני פורים, שכן הגבאי מעביר את המעות לעניים ביום הפורים¹⁴.

נתינת מתנות לאביונים באמצעים דיגיטליים

אפשר להעביר את מעות הצדקה לעני או לגבאי הצדקה בכל דרך שהיא, במזומן, באשראי, בהעברה בנקאית או באפליקציות ייעודיות להעברת כספים¹⁵. כאשר הכסף אינו ניתן ישירות לעני, יש להודיע לו על כך, כדי שיוכל ליהנות ממנו בפורים¹⁶.

12 משנ"ב תרצה כב, וביאור הלכה תרצד א ד"ה לשני, וביאור הגר"א תרצה טו.

13 לבושי שרד על מג"א תרצה יג. מסיבה זו יש לתת מתנות לאביונים לעניים שחוגגים פורים באותו יום שהנותן חוגג בו. למשל, בן עיר שחוגג את פורים ב"ד, צריך לתת לעניים שחוגגים את פורים ב"ד, ולא לעניים שחוגגים את פורים בט"ו, וכן להפך. וכן מבואר בדינים והנהגות ממרן החזו"א פרק כג סעיף יא, ובהליכות שלמה פרק יט סעיף כא.

14 ערוך השלחן תרצד ב, שו"ת באהלה של תורה ח"ב ס' קז.

15 בהעברה בנקאית יוצאים ידי חובת המצווה, גם כאשר חשבון הבנק של העני נמצא במשיכת יתר (מינוס), כל עוד העני יכול למשוך את הכסף מהחשבון, ואין זה נחשב כפירעון חוב של העני, שיש אומרים שאין יוצאים בו ידי חובת מתנות לאביונים (הגר"א אריאל שליט"א).

16 עיין ימי משתה ושמחה עמ' רמז בשם הגרי"ש אלישיב.

פרק ז משלוח מנות

טעם המצווה

מצווה נוספת שתיקנו חכמים בפורים היא מצוות משלוח מנות, כמו שנאמר במגילה: "לעשות אותם ימי משתה ושמחה, ומשלוח מנות איש לרעהו". הטעם למצווה זו הוא שיהיה לכולם מאכלים לסעודת פורים בהרווחה ובשפע, ויוכלו לשמוח כראוי ובטוב לבב¹. ועוד טעם הוא להרבות אהבה ואחוה בישראל, שכן כאשר ביקש המן הרשע להשמיד את עם ישראל, הוא אמר לאחשוורוש: "ישנו עם אחד מפוזר ומפורד". כנגד זה מרבים בפורים באהבה ובאחוה, בשליחת מנות איש לרעהו². וטעם שלישי הוא להרבות בשמחה בפורים³.

מספר המשלוחים ומספר המנות

מלשון הפסוק, שבו נאמר "משלוח מנות" בְּרֵבִים, למדו חכמים שצריך לשלוח לפחות שתי מנות, ומכך שנאמר "איש לרעהו" בלשון יחיד, למדו שמספיק לשלוח מנות לאדם אחד⁴. כך הוא מצד הדין, אך כל המרבה

1 תרומת הדשן סי' קיא. ועיין שו"ת חתם סופר ח"א סי' קצו, שתיקנו לתת משלוח מנות גם לעשירים, כדי שהעניים שמקבלים משלוחי מנות לא יתביישו.

2 מנות הלוי אסתר פרק ט פס' יט, כב. ועיין שו"ת באהלה של תורה ח"ב סי' קח, שמטעם זה אין יוצאים ידי חובה במשלוח מנות אנונימי.

3 רלב"ג אסתר פרק ט פסוק יט.

4 עיין שו"ע תרצה ד. ועיין ערוך השלחן תרצה יח, שיוצאים ידי חובה בשליחת משלוח

לשלוח מנות לחברים, הרי זה משובח⁵, כיוון שעל ידי זה מתרבה האהבה והאחוה בין איש לרעי⁶. במצוות משלוח מנות, הצריכו חכמים לתת שתי מנות ואילו במצוות מתנות לאביונים, הסתפקו חכמים במתנה אחת. והטעם לכך הוא שמשלוח מנות ניתן גם לעשירים, ומנה אחת אינה נחשבת בעיניהם, אבל אביונים מחשיבים גם מתנה אחת⁷. וכן משלוח מנות די לתת לאדם אחד, ומתנות לאביונים יש לתת לשני אביונים. והטעם לכך הוא ללמדנו שמצוות מתנות לאביונים חשובה יותר, ועדיף להרבות בה מאשר להרבות במשלוחי מנות⁸.

הגדרת 'מנה'

שתי המנות צריכות להיות מנות מאכל או משקה⁹, אבל אין מקיימים את המצווה בשליחת בגדים, כסף ושאר חפצים, מכיוון שמטרת המצווה היא שיהיה לכולם אוכל לסעודת פורים¹⁰. 'מנה' היא כמות של מאכל או משקה

מנות לקטן, שגם קטן נקרא "רעהו", ועיין כף החיים תרצד יב, וחזון עובדיה עמ' קמה, והלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 495, שאין יוצאים, משום שקטן אינו נקרא "רעהו". ועיין מ"ב מהדורת דרשו תרצה 49 בשם הגרי"ש אלישיב, שוודאי שקטן יכול לשלוח מנות לקטן אחר. ועיין בן איש חי שנה ראשונה תצוה אות טז, והלכות חגים לגר"מ אליהו שם, שאם מניחים את שתי המנות בכלי אחד, הן נחשבות כמנה אחת, שהכלי מצרפן, ועיין הליכות שלמה פרק יט הערה 36, וחזון עובדיה עמ' קלב, שאין חוששים לדעה זו.

5 שו"ע תרצה ד.

6 חזון עובדיה עמ' קלג.

7 חידושי הר"ן מגילה ז א.

8 כסא דוד לחיד"א דרוש י לפרשת זכור עמ' קפט.

9 שו"ע תרצה ד, ומשנ"ב שם. ועיין משנ"ב שם, שלכתחילה לא ייתן מנה שדרושה פעולה נוספת להכשירה לאכילה, כגון בשר חי, ועיין חזון עובדיה עמ' קיז, שמקל בכך. ועיין חזון עובדיה עמ' קכד, וקיצור שו"ע עם פסקי הגר"מ אליהו סי' קמב הערה ב, שטוב להחמיר כשיטות שמשקה אינו נחשב מנה. ועיין חזון עובדיה עמ' קכה, שכל מנה צריכה להיות סוג אחר של אוכל.

10 תרומת הדשן סי' קיא, ומשנ"ב תרצה יט.

שרגילים לכבד בה אנשים, כפי המקובל באותו מקום¹¹. הצורך לשלוח מנה כזו נאמר בנוגע למשלוח המנות שיוצאים בו ידי חובה, אבל במשלוחים נוספים ששולחים בתור הידור מצווה, אפשר לשלוח מנות קטנות ופשוטות, מכיוון שהמצווה כבר התקיימה במשלוח הראשון¹².

נשים וקטנים במשלוח מנות

נשים חייבות במצוות משלוח מנות, אף שזו מצוות עשה שהזמן גרמא, משום שגם הנשים נושעו מגזרת המן, ולא עוד אלא שנס פורים נעשה על ידי אישה¹³. בני זוג יכולים לשלוח משלוח מנות אחד עבור שניהם, ובלבד שיהיו במשלוח ארבע מנות, שתיים עבור מצוות הבעל, ושתיים עבור מצוות האישה, ויודיעו למקבלים שהמשלוח הוא משני בני הזוג¹⁴. ויש סוברים שדי שיהיו במשלוח שתי מנות¹⁵. ראוי שאישה תשלח משלוח מנות אישי לאחת מחברותיה, ובפרט לאלמנות ובודדות¹⁶. ילדים קטנים שהגיעו לגיל חינוך (גיל שש לערך), צריכים לשלוח מנות, מדין חינוך¹⁷.

11 אשל אברהם (בוטשאטש) סי' תרצה ד"ה בהשיעור, וערוך השלחן שם טו. ועיין פסקי תשובות שם כ, וחזון עובדיה עמ' קכט, שכאשר הנותן או המקבל הם אנשים נכבדים, ראוי לתת מנה שמתאימה למעמדם. ועיין לקט יושר ח"א (או"ח) עמ' קנח ענין ד, שתאנה אחת או תמר אחד נחשבים מנה.

12 חזון עובדיה עמ' קלג.

13 עיין רמ"א תרצה ד, ומשנ"ב שם.

14 הליכות שלמה פרק יט סעיפים טו, יז.

15 חזון עובדיה עמ' קלח.

16 הגר"י אריאל שליט"א.

17 פמ"ג אשל אברהם תרצה יד, וכן דעת הגר"י אריאל שליט"א, ויוצא במנה סמלית, כגון סוכריה על מקל וכדומה. ועיין שו"ת קנין תורה בהלכה ח"א סי' קלב אות ב, שקטנים כטורים ממשלוח מנות, ומחנכים אותם בכך שהם נושאים ומביאים את משלוח המנות של ההורים.

משלוח מנות מאיש לאישה ולהפך

כפי שלמדנו, אחד הטעמים למצוות משלוח מנות הוא להרבות אהבה ואחוזה בין איש לרעהו. כדי שלא ליצור קרבה לא ראויה בין גברים לנשים, איש לא ישלח מנות לאישה, ואישה לא תשלח מנות לאיש¹⁸. איש יכול לשלוח מנות למשפחה, ואינו צריך לייחד את משלוח המנות לבעל, וכן אישה יכולה לשלוח מנות למשפחה, ואינה צריכה לייחד את משלוח המנות לאישה¹⁹.

זמן קיום המצווה

את משלוח המנות יש לשלוח ביום, כמו שנאמר במגילה: "לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות"²⁰. הטעם לכך הוא שאחד מייעודי משלוח מנות הוא שיהיה לכולם מאכלים לסעודת פורים בהריוחה ובשפע. סעודת פורים זמנה ביום, ואילו היה אפשר לשלוח מנות בלילה, היה חשש שהמקבל יאכל את המנות בלילה, וכשיגיע היום, כבר לא יהיו בידו מנות לסעודה²¹.

משלוח מנות מפירות שביעית

פירות ארץ ישראל שגדלו בשנת השמיטה הם קדושים, ויש לייעד אותם לאכילה, ולא לסחור בהם או לפרוע בהם חובות. לכן, אין להשתמש בפירות

18 רמ"א תרצה ד' וערוך השלחן שם יח. ועיין רמ"א שם ופרי חדש שם ומשנ"ב כו, שכתבו טעם אחר, ששליחת המנות עלולה ליצור חשש של ספק קידושין, או משום שיחששו שהמנות ניתנו לשם קידושין, או משום שיחששו שהמנות ניתנו כמתנה לאחר הקידושין, כדרך חתן ששולח מתנות לארוסתו. ועיין חזון עובדיה עמ' קמב, שבמקום הצורך יש להקל בזה.

19 ימי משתה ושמחה עמ' רצט בשם הגרי"ש אלישיב.

20 רמ"א תרצה ד', וביאור הגר"א שם טו.

21 לבושי שרד על מג"א תרצה יג.

הקדושים בקדושת שביעית עבור משלוח המנות הראשון ששולחים, שכן במשלוח זה, האדם מקיים את החובה לתת משלוח מנות, ונמצא שהוא פורע חובו בפירות שביעית. אבל מותר להשתמש בפירות שביעית עבור משלוחי המנות הנוספים שנשלחים בתור הידור, מכיוון שאין חובה לשולחם. וצריך להודיע למקבל שהפירות קדושים, כדי שישמור על קדושתם²².

משלוח מנות לאֶבֶל

אֶבֶל היושב שבעה על אחד מקרוביו, חייב בכל מצוות הפורים²³, אך לא ירבה במשלוחי מנות, אלא ישלח משלוח אחד, שאין בו תפנוקים ומיני מתיקה המשמחים את הלב²⁴.

מנהג האשכנזים וחלק מהספרדים שלא לשלוח מנות לאֶבֶל הנמצא בתוך שנת האֶבֶל על אחד מהוריו, או בתוך השלושים לפטירת אחד מקרוביו, מכיוון שאסור לשאול בשלום אבל, ומשלוח מנות נחשב כשאלת שלום²⁵. מותר לשלוח מנות לבני ביתו של האבל, אף שמטרת המשלוח היא להביע אהבה וחיבה לאבל²⁶. חלק מהספרדים נוהגים לשלוח מנות לאבל, כיוון שלדעתם מותר לשאול בשלום אבל בשבת, ולעניין זה, דין פורים כשבת²⁷.

22 חזון עובדיה עמ' קנד ושו"ת באהלה של תורה ח"ג סי' נז. ועיין הליכות שלמה פרק יט סעיף י', שמתיר להשתמש בפירות שביעית גם למשלוח הראשון, משום שהחובה לשלוח מנות אינה חובה ממונית שניתן לתובעה בבית דין אלא חובה מחמת מצווה, ופריעת חובה כזו אינה כלולה באיסור לפרוע חוב בפירות שביעית. ועיין מאמר מרדכי שביעית עמ' צג, שאוסר לתתם לא רק במשלוח הראשון אלא גם בכל משלוח מנות שמוכרח לתת מחמת נימוס.

23 שו"ע תרצו ו, ומשנ"ב שם.

24 עיין משנ"ב תרצו יח, ובן איש חי שנה ראשונה תצוה יח, וחזון עובדיה עמ' קצג.

25 רמ"א תרצו ו, ומשנ"ב שם, ובן איש חי שנה ראשונה תצוה יח. ועיין גשר החיים פרק כא סעיף ז אות י', שמקל לשלוח מנות לאבל בשנת האבל, אך מסייג שלא ישלחו לו תפנוקים ומיני מתיקה (עיין מ"ב תרצו כא).

26 שונה הלכות עם תורת המועדים תרצו ס"ק יב אות ב.

27 חזון עובדיה עמ' קצג.

לחץ חברתי סביב מצוות משלוח מנות

פעמים שסביב מצוות משלוח מנות נוצר לחץ. יש מקומות שבהם רגילים לשלוח מנות לכל משפחות החברים והידידים, וכאשר משפחה אינה מקבלת משלוח מנות מחבריה, היא רואה בכך ביטוי לחוסר קשר חברי, ונפגעת. כדי לעמוד בציפיות של כל החברים והידידים, אנשים שולחים משלוחי מנות רבים, הרבה מעבר למה שהיו רוצים, וזה גורם לטרחה ומעמסה ביום פורים. גם רמת משלוחי המנות היא בדרך כלל הרבה מעבר לנצרך לפי ההלכה, וכך מלבד הטרחה והמאמץ, מתווספת גם הוצאה כספית שמכבידה על חלק מהמשפחות.

הכרה של סדר העדיפות ההלכתי, ויצירת אווירה של כבוד והערכה לאנשים שפועלים לפי סדר זה, עשויה לסייע לקיים את מצוות הפורים באווירה טובה. כפי שלמדנו, אין כל חובה לשלוח מנות לכל החברים והידידים. די במשלוח מנות אחד. ריבוי משלוחי המנות הוא מידת חסידות, שיש לעשותה ברצון ובשמחה, ולא מתוך לחץ וכורח. גם כשמרבים במשלוחי מנות, עדיף לשלוח מנות לאנשים שמערכת היחסים בינם לבין השולח זקוקה לחיזוק, או לאנשים שנמצאים בשולי החברה, מאשר לשלוח לחברים וידידים²⁸. כמו כן, עדיף להרבות במתנות לאביונים מאשר במשלוחי מנות. לכן אדם שלא קיבל משלוח מנות מחברו, לא יקפיד עליו, ולא יראה בכך ביטוי לחוסר קשר. אלא ידון את חברו לכף זכות שהוא נהג כהלכה והרבה במתנות לאביונים על חשבון משלוחי המנות, או ששלח את משלוחי המנות לאנשים שמערכת היחסים שלו איתם זקוקה לחיזוק.

ראוי גם להתחשב במשפחות שההוצאה הכספית עבור החג קשה עבורם, ולבסס נורמה של שליחת משלוחי מנות פשוטים וצנועים. האנשים שמקבלים משלוחי מנות, רובם ככולם אינם זקוקים למשלוח המנות כדי לקיים סעודה נאה ומכובדת. עיקר הייעוד של שליחת המנות בזמננו היא להרבות שמחה, אהבה ואחוזה. לשם כך, די במשלוח מנות סמלי, ואין צורך להרבות במאכלים יקרים ומשובחים.

28 פלא יועץ ערך פורים.

פרק ח

הסעודה והשמחה

טעם המצווה

מצווה מדברי קבלה לערוך בפורים סעודה נאה ומכובדת, כמו שנאמר במגילה "לעשות אותם ימי משתה ושמחה"²⁹. הטעם לסעודה זו הוא שהמן הרשע גזר על הגוף, "להשמיד להרוג ולאבד", לכן תיקנו חכמים להודות לה' בסעודה המשמחת את הגוף³⁰. וטעם נוסף הוא שהישועה באה על ידי סעודה ומשתה שעשתה אסתר לאחשוורוש והמן, לכן תיקנו להודות בסעודה ומשתה³¹. את הסעודה יש לעשות ביום, כמו שנאמר בפסוק "ימי משתה ושמחה", אך גם בלילה יש להרבות קצת בסעודה ובשמחה לכבוד החג³².

29 רמב"ם מגילה ב טו, ושול"ע תרצה א. לדעת המג"א תרצו טו, אין חובה לאכול פת בסעודה, ולדעת המור וקציעה סוף סי' תרצה, יש חובה לאכול פת, שאין סעודה בלא פת, ועיין חזון עובדיה עמ' קעד, שהכריע שמן הדין אין חובה לאכול פת, אך נכון לחוש לדעת המחמירים. והגר"א אריאל שליט"א כתב: סעודה מכובדת היא בפת דווקא, וכך מברכים ברכת המזון ומזכירים "על הניסים". ועיין חזון עובדיה עמ' קעה, שיש להדר אחר בשר בהמה, משום שיש אומרים שאין יוצאים ידי חובה בבשר עוף ודגים, שכן אין שמחה אלא בבשר בהמה. ומי שקשה לו להדר בבשר בהמה, יאכל בשר עוף.

30 משנ"ב תרע ו.

31 פמ"ג משבצות זהב תרצה א.

32 רמ"א שם. פעמים שאנשים מרבים בשתיית יין בליל פורים, ולמחרת קשה להם לקיים את מצוות היום כראוי, ויש לזכור שעיקר מצוות השמחה היא ביום.

לימוד תורה לפני הסעודה

טוב ללמוד תורה לפני הסעודה, ורמז לדבר, שבפסוק "ליהודים היתה אורה ושמחה", ה"אורה" – שהיא התורה – קודמת ל"שמחה"³³. אפשר שהרעיון הפנימי במנהג זה הוא שיש להגיע לסעודת פורים עם מטען רוחני. השתייה המרובה עלולה להביא את האדם לקטנות והוללות, וכדי שהיא תביא להתעלות ולהתרוממות, יש להתכונן לפורים מבעוד מועד. יש להתמלא בתורה, ללמוד את הלכות היום ואת עניינו המיוחד, ולהתפלל לזכות לקבל את הארת היום. ככל שמתמלאים בהגיונות קודש אף לפני פורים, כך זוכים לשמחה של דבקות בה', ולהתרוממות של קדושה בפורים.

זמן הסעודה

המנהג הנפוץ אצל האשכנזים הוא להתפלל מנחה בעוד היום גדול, ולאחר מכן לאכול סעודת פורים. הטעם לכך שאין מזדרזים לערוך את סעודת פורים בבוקר הוא משום שטרודים בקיום מצוות משלוח מנות ומתנות לאביונים³⁴. ויש נוהגים לאכול סעודת פורים בבוקר³⁵, וכמה טעמים לכך: טעם ראשון הוא שזריזים מקדימים למצוות. טעם שני הוא שסעודת פורים היא כנגד הסעודה שעשתה אסתר לאחשוורוש והמן, וסעודה זו הייתה בבוקר, כדרך המלכים שסועדים בבוקר. וטעם שלישי הוא שכאשר דוחים את הסעודה לאחר מנחה, פעמים שבעקבות השתייה המרובה, אין מקיימים כראוי את מצוות קריאת שמע ותפילת ערבית במוצאי פורים³⁶.

33 רמ"א תרצה ב.

34 רמ"א תרצה ב ומשנ"ב שם, ועיין רמ"א שם, שאין לדחות את הסעודה יותר מדי, כיוון שרוב הסעודה צריכה להיות ביום.

35 משנ"ב תרצה ט, וחזון עובדיה עמ' קפ. ועיין כף החיים תרצה כג, שכן ראוי לעשות על פי הקבלה.

36 ש"ה מסכת מגילה נר מצוה אות ט, ומשנ"ב תרצה ט.

כאשר פורים חל ביום שישי, ראוי לערוך את סעודת פורים לפני חצות, כדי שיהיה פנאי להתכונן לשבת, וכדי שסעודת שבת תיאכל לתאבון. מי שלא ערך את הסעודה לפני חצות, ישתדל לפחות להקדים את הסעודה לפני הרבע האחרון של היום (שתיים וחצי בערך)³⁷.

אכילה בחבורה

ראוי להתאסף יחד, בני משפחה וחברים, ולאכול את סעודת פורים בחבורה, שכן על ידי זה מתרבות השמחה וההודאה לה', והאהבה והאחוה בין איש לרעהו³⁸.

שתיית יין

מרבית בשתיית יין בפורים³⁹, כדי להרבות בשמחה, ולהודות לה' על הניסים שעשה לנו מתוך הרחבת הדעת⁴⁰. ריבוי השתייה מיוחד לפורים, משום שהניסים שנעשו בפורים היו על ידי משתה. סילוקה של ושתי מהמלכות היה על ידי משתה, בחירתה של אסתר למלכה לוותה במשתה, וגם מפלת

37 רמ"א תרצה ב ומשנ"ב שם. כאשר מאריכים בסעודת פורים והיא נמשכת לתוך השבת, עם שקיעת החמה יש להפסיק לאכול ולשתות, להביא שתי חלות עבור לחם משנה, לפרוס עליהן מפה, ולעשות קידוש. לאחר הקידוש יש לבצוע על לחם המשנה, ולאכול לפחות 'כזית' לשם סעודת שבת. סדר זה נקרא בגמרא ובפוסקים "פורס מפה ומקדש". ועיין פסקי תשובות סימן רעא אות יד, שם מבוארים עוד כמה פרטים חשובים ונצרכים בעניין זה. ועיין פסקי תשובות תרצה ו, שיש שאינם מקפידים לאכול את סעודת פורים לפני הרבע האחרון של היום, ועושים כסדר הזה, ויש להם על מי לסמוך.

38 משנ"ב תרצה ט, ושו"ת משנה שכיר ח"ב סי' שמ אות ג.

39 שו"ע תרצה ב. עיין שו"ת משנה הלכות ח"ה סי' כג, שדייק מרש"י ומהרמב"ם שראוי לשתות דווקא יין, ולא משקים משכרים אחרים, מכיוון שהנס נעשה על ידי משתה יין, ומסתיתמת הפוסקים משמע שאין חובה דווקא ביין. ודעת הגר"א אריאל שליט"א שיש לפתוח ביין, ואפשר להמשיך אחר כך במשקאות אחרים.

40 יד אפרים סי' תרצה.

המן הייתה על ידי משתה. לכן ההודאה על הנס גם היא מתוך משתה⁴¹. גם נשים תשתינה מעט יין לכבוד היום⁴², אבל אין להן להתבסס, משום שריבוי היין אינו יפה להן⁴³.

שכרות

השכרות מגונה היא. על ידה, אדם מאבד את דעתו, כוח השיפוט ניטל ממנו, והוא עושה דברים שליליים ומתבזה. כך אמרו במדרש: "ראה מה היין גורם למי ששותה אותו, גורם לארבעה דברים: עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע. ראה כמה היין קשה"⁴⁴! מקור השם יין הוא בשורש און, שפירושו צער. היין נקרא כך משום שהוא מרבה את הניאוף, ומתוך כך פורענות וצער באים לעולם⁴⁵. כך אמרו חכמים: "אין לך דבר שמביא יללה (בכיה) לאדם אלא יין"⁴⁶. לכן הזהיר אליהו הנביא את רב יהודה ואמר לו: "לא תשתכר ולא תחטא"⁴⁷. אחד הראשונים סיכם את היחס לשכרות וכתב: "השכרות איסור גמור, ואין לך עברה גדולה מזו"⁴⁸.

משום כך, פוסקים רבים סוברים שאין להשתכר בפורים. לדבריהם, החיוב האמור בגמרא להתבסס בפורים, משמעותו חיוב לשתות מעט יותר ממה שרגילים⁴⁹. ומה שאמרו חז"ל שיתבסס עד שלא ידע בין ארור המן

41 אבודרהם סוף הל' פורים ד"ה ואמר.

42 חזון עובדיה עמ' קעח, ארחות רבנו ח"ג עמ' קפז.

43 חזון עובדיה עמ' קעח, שו"ת שבט הלוי ח"י סי' יח אות ב, שו"ת רבבות אפרים ח"א סי' תנח וח"ד סי' קעג אות י, מועדים וזמנים ח"ב סי' קצ.

44 תנחומא (בובר) שמיני סימן ז.

45 יומא עו ב ורש"י שם ד"ה שמביא יללה.

46 סנהדרין עו ב.

47 ברכות כט ב.

48 כלבו סי' מה.

49 כלבו סי' מה, רמ"א תרצה ב. ועיין שו"ת שבט הלוי ח"י סי' קז אות ב, ששיעור השתייה לדעה זו, כדי שיגיע להתרוממות ושמחה, וכן משמע בפלא יועץ ערך פורים.

לברוך מרדכי, הוא לשון הפרזה⁵⁰. או שכוונתם היא שמתוך השתייה יישן, וכשיישן, לא ידע להבחין בין 'ארור המן' ל'ברוך מרדכי'⁵¹. לדעת המשנה ברורה, ראוי לנהוג כדעה זו⁵².

יש פוסקים שחולקים על זה. לדעתם אין להשתכר לגמרי, אבל יש לשתות יין במידה שצלילות הדעת תיפגע מעט. וזהו מה שנאמר בגמרא שיש להתבסס "עד שלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי", כי הכוונה היא שלא יוכל לחשב שהגימטרייה של 'ארור המן' שווה לגימטרייה של 'ברוך מרדכי'⁵³. או שהכוונה היא שלא יוכל להשלים כראוי את הפיוט הקדום שהיו בו בתים רבים, ובסוף כל בית היו אומרים לסירוגין, 'ארור המן' ו'ברוך מרדכי', ואדם שאינו צלול, מתקשה לעקוב ולהשלים את החרוז כראוי⁵⁴.

יש פוסקים שמפרשים את הגמרא כפשוטה, ולדבריהם יש להשתכר עד שלא יידע להבחין מי ארור ומי ברוך⁵⁵. ואף שכל השנה השכרות מגונה, בפורים ישנה הארה רוחנית מיוחדת וקדושה גדולה מאירה בעולם, ומכוחן אדם שעסוק במצוות שמחת פורים ומתאמץ שלא תארע תקלה על ידו, יכול להישמר יותר ממכשול⁵⁶.

50 עיין ספר המאורות מגילה ז ב.

51 רמ"א תרצה ב.

52 משנ"ב תרצה ה.

53 מגן אברהם תרצה ג.

54 אבודרהם סוף הל' פורים ד"ה ואמר, בשם בעל המנהגות. ועיין משנ"ב תרצה ד, שהביא פירוש נוסף.

55 אבודרהם סוף הל' פורים ד"ה ואמר, בפ"י הראשון; ספר סדר היום סדר פורים, סידור בית יעקב ליעב"ץ שער הדגים דיני פורים פרק ז סעיף ו בשם החכם צבי. ועיין יד אפרים סי' תרצה, ש"ע לא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי", הכוונה לעד ולא עד בכלל. ועיין שפת אמת מגילה ז ב, שאין חובה להגיע לרמת שכרות שלא יידע בין ארור המן לברוך מרדכי, אלא המצווה לשתות, ואם הגיע לשיעור שאינו יודע בין ארור המן לברוך מרדכי, אינו חייב לשתות יותר.

56 עיין עולת ראייה ח"א עמ' תלט.

בפשטות, דעה זו שיש להשתכר בפורים אינה מובנת. דעתו של אדם היא צלם האלוקים שבו, ומדוע ציוו חכמים להשתכר עד שתינטל מהאדם דעתו? מובא בספרי חסידות, שבתקופת מרדכי ואסתר היה עם ישראל בשפל המדרגה, עד שניטלה ממנו כל מעלתו. מצבם של ישראל היה כל כך ירוד, שגם התשובה שעשו לא הייתה מספיק עמוקה ומשמעותית כדי שיהיו ראויים להיוושע בזכותה. בכל זאת, ה' הושיע את ישראל, לא לפי מדרגתם ומעשיהם, אלא מצד הדבקות העצמית בין ישראל לה'. לכן חכמים תיקנו להשתכר בפורים, להראות שהקשר בין ישראל לה' אינו מתחיל מהמחשבות ומהמעשים שלנו, אלא הוא קשר עצמי שנובע מכך שאנחנו בנים של הקב"ה. וגם במצבים שהדעה ניטלת מאתנו, אנחנו דבוקים בה' וקשורים אליו. "בנים אתם לה' אלוקיכם"⁵⁷.

להלכה, אין לנהוג כדעה השלישית, ואין להשתכר עד כדי איבוד הדעת ושיבוש קיצוני של כושר ההבחנה. אפילו גדולי תורה וצדיקים גדולים, שהקפידו על קלה כבחמורה ודקדקו בכל מעשיהם שיהיו מכוונים להלכה, לא השתכרו כל כך. ובוודאי שאין לנו לנהוג כדעה זו, כיוון שתקלות גדולות עלולות לצמוח ממנה. אפשר להגיע להתבסמות יתרה, אך לא לשכרות גמורה⁵⁸.

את ההדרכה המעשית עד כמה ראוי להתבסס אפשר ללמוד מדברי הרמ"א, שכתב על מצוות השתייה בפורים: "אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים"⁵⁹. אפשר לנהוג כשיטות המחמירות ולהתבסס מעט, ואפשר לנהוג כשיטות המקילות ולהתבסס הרבה⁶⁰, העיקר הוא

57 דברים יד א. עיין שפת אמת לפורים תרל"ה ד"ה תשועתם, ותרס"א ד"ה איתא במדרש.

58 הגר"י אריאל שליט"א.

59 רמ"א תרצה ב.

60 הגדרת השיטה שיש להתבסס מעט, כשיטה **המחמירה**, והשיטה שיש להתבסס הרבה, כשיטה **המקילה**, נעשתה על פי הדרכת הגר"י אריאל שליט"א, שהעניין החשוב יותר שמגדיר מהי חומרא ומהי קולא במקרה זה, הוא הערך של אי איבוד השכיפות.

שהלב יהיה מכוון לשמיים. כיוון הלב לשמיים הוא דאגה שהשתייה תגרום לדברים שרצויים לפני ה': להתעלות רוחנית, להבעת רצונות כמוסים שבדרך כלל מחסומים חיצוניים ופנימיים אינם מאפשרים לנו לבטא – רצונות של אהבת ה', אמונה, הודאה ואהבת ישראל. שתייה שמביאה לדברים אלו, מותרת. אך שתייה שגורמת לפגיעה במורים או בחברים, להוללות וקלות ראש, לאי קיומה של מצווה, ואפילו מצווה אחת, כנטילת ידיים או ברכת המזון, או לעשייתה באופן שאינו ראוי – שתייה כזו אינה רצויה ויש להימנע ממנה⁶¹.

לכן, השאלה עד כמה לשתות בפורים היא שאלה אישית⁶². כל אדם צריך לשער מה תגרום לו השתייה, ואלו מעשים, דיבורים ומחשבות יתעוררו בו – אם יתעוררו צדדים נעלים של קדושה, טהרה, דבקות בה' ואהבת ישראל, או חלילה צדדים נמוכים של תשוקות שליליות, נטיות גסות ומידות רעות. ככל שהעולם הרוחני של האדם תופס מקום משמעותי בחייו, וככל שהוא מתמלא בתורה ועוסק בעניינים הקשורים לפורים לקראת החג, כך הסיכוי שההתבסמות תוציא ממנו דברים טובים גדול יותר. נוסף על כך, כמובן יש להתפלל לה' ולבקש שהשתייה תביא אור וברכה, ולא חלילה נזק ותקלה.

אכילת זירעונים

יש נוהגים לאכול בפורים זירעונים, כאורז וקטניות, זכר לזירעונים שאכלו אסתר ודניאל ברצונם להימנע מאכילת מאכלות אסורים שהובאו להם מהיכל המלך⁶³.

61 עיין ביאור הלכה תרצה ב ד"ה עד. יש הנוהגים להשתכר, אף כשהשכרות תגרום להם שלא לקיים איזו מצווה, וסומכים על דברי מרן הרב קוק זצ"ל בשו"ת אורח משפט השמטות ומילואים להלכות פורים, שהמשתכר ומחמת שכרותו לא קיים איזו מצווה, אין בידו עוון, שהעוסק במצווה כטור מן המצווה.

62 עיין יוסף אומץ (האן) סי' תתש.

63 רמ"א תרצה ב, ומשנ"ב שם. ועיין לבוש תרצה ב, שעושים בפורים זכר לזירעונים שאכל דניאל כשהיה בהיכל נבוכדנצר מלך בבל, משום שדניאל הוא התך המוזכר

מנהג התחפושות

יש נוהגים להתחפש בפורים לדמויות שונות, וללבוש אביזרי לבוש משונים ומיוחדים⁶⁴. הטעם העיקרי למנהג התחפושות הוא להרבות בשמחה. ישנם עוד טעמים רבים למנהג זה, ונזכיר כאן שניים מהם. טעם אחד הוא שנס פורים אירע בדרך הטבע. שם ה' אינו מוזכר במגילה, ובמבט שטחי אפשר לראות בכל סיפור המגילה צירוף מקרים. הקב"ה כביכול הסתיר את עצמו וכאילו שם מסווה על פניו. אבל האמת היא שהכול היה בהשגחה אלוקית מיוחדת, כדי לגלות את אורם של ישראל. לכן אנו מתחפשים בפורים, כדי להזכיר לעצמנו שגם כאשר הנהגת ה' אינה ניכרת ואינה גלויה, ובמבט חיצוני נראה כאילו חלילה כוחות אחרים מובילים את המציאות, לא כך הוא. ומתחת למסכות ולהסתרים מסתתרת יד ה' המובילה את המאורעות ומכוונת אותם לטובתם של ישראל⁶⁵.

טעם שני הוא שכאמור, בזמן מרדכי ואסתר עם ישראל היה בשפל המדרגה. מבחינה חיצונית, כמעט ולא היה ניכר הבדל בין ישראל לגויי הארץ. ה' הושיע את ישראל לא לפי מדרגתם ומעשיהם, אלא מצד הקשר העצמי שבין ישראל לה'. לכן אנו מתחפשים בפורים, לגלות שגם אם חיצונית, אדם מישראל נראה שונה מאוד מכפי שהוא באמת, ולפעמים אפילו הוא נראה כגוי ויהדותו אינה ניכרת כלל – המהות הפנימית לעולם אינה משתנה. ומתחת ל'תחפוש' שוכנת בקרב כל יהודי נשמה גדולה, החפצה ומשתוקקת להתקרב לה' ולהידבק בו.

במגילה, ונס פורים בא גם על ידו. יש שאוכלים את הזירעונים בלילה (משנ"ב שם), ויש שאוכלים אותם ביום (ערוך השלחן תרצה ט). ושני המנהגים טובים.

64 רמ"א תרצו ח.

65 עיין ילקוט יוסף עמ' ה. ועיין שם שהביא עשרים ושניים טעמים למנהג התחפושות.

תחפושת של איש לאישה ולהפך

בעבר היו קהילות שבהן גברים התחפשו לנשים, ונשים לגברים. בדרך כלל אסור לגבר ללבוש בגדי אישה, ולאישה אסור ללבוש בגדי גבר, שנאמר: "לא יהיה כלי גבר על אישה, ולא יבש גבר שמלת אישה". אף על פי כן, כמה פוסקים יישבו מנהג זה, שאיסור "לא ילבש" הוא רק כשמטרת הלבשה היא להתקשט ולהתייפות, אך כשהמטרה היא לשם שמחת פורים, היא מותרת. ויישבו עוד, שבגד שמשמש גברים ונשים כאחד, אין בו איסור "לא ילבש", ומכיוון שבפורים גברים לובשים בגדי נשים ולהפך – בפורים כל בגד נחשב לבגד שמשמש את שני המינים⁶⁶. אבל רוב הפוסקים חולקים על כך וסוברים שאיסור "לא ילבש" נאמר גם כשמטרת הלבשה היא לשם שמחה; והעובדה שבפורים גברים לובשים בגדי נשים ולהפך, אינה הופכת את הבגד לבגד שמשמש גברים ונשים כאחד; וכן הלכה. לכן גם בפורים, אסור לאיש ללבוש בגדי אישה, ולאישה אסור ללבוש בגדי איש⁶⁷.

66 שו"ת מהר"י מינץ סי' טו, ורמ"א תרצו ח.

67 משנ"ב תרצו ל, וחזון עובדיה עמ' קצט. ועיין שו"ת אור לציון ח"ד פרק סא הערה ה, שקטנים יכולים לסמוך על דעת המקילים, וכן דעת הגר"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ג כמ"ח), וכן דעת הגר"י אריאל שליט"א, אך במקום שיש חשש שהדבר יתפרש כפריצת גדר, יש מקום למנוע זאת מסיבה חינוכית, עכ"ל. ועיין דינים והנהגות ממרן החזון איש פרק כג אות יג, שהחזון איש הקפיד על אב שבתו הקטנה לבשה בפורים מכנסיים, ועיין חזון עובדיה עמ' קצט, שגם לילדים נכון להחמיר. ועיין משנ"ב תרצו ל, שאין למחות בגבר שלובש פריט לבוש נשי אחד, או באישה שלובשת פריט לבוש גברי אחד, משום שיש סוברים שבאופן זה האיסור הוא מדרבנן, וכשהאיסור הוא רק מדרבנן, אין למחות במי שסומך על סברת המקילים.

פרק ט

פורים בערים המוקפות

חומה ובערים

שאינן מוקפות חומה

פרזים ומוקפים

חג פורים שונה מכל החגים. את כל החגים, כל עם ישראל חוגג באותו יום, אך את פורים חוגגים בשני ימים שונים. רוב עם ישראל חוגג את פורים בי"ד באדר, ותושבי הערים המוקפות חומה, חוגגים בט"ו באדר. כמו שנאמר במגילה: "על כן היהודים הפרזים, היושבים בערי הפרזות (ערים שאינן מוקפות חומה), עושים את יום ארבעה עשר לחודש אדר, שמחה ומשתה ויום טוב". מן ההדגשה בפסוק שהחוגגים בי"ד הם תושבי הפרזים, משמע שתושבי הערים המוקפות אינם חוגגים את פורים בי"ד, אלא בט"ו.

הטעם לכך שלא כל עם ישראל חוגג את פורים באותו יום הוא שחג פורים נקבע ביום המנוחה מהמלחמה, ולא כל עם ישראל נח מהמלחמה באותו יום. רוב עם ישראל נלחם באויביו בי"ג באדר, ונח מהמלחמה בי"ד באדר. אך יהודי שושן נלחמו באויביהם בי"ג וב"ד באדר, ונחו מאויביהם רק בט"ו באדר¹.

1 עיין משך חכמה שמות יב טז, שהטעם לכך שפורים נקבע ביום המנוחה הוא שעיקר שמחתנו אינה במפלת האויבים, אלא בהצלתנו. ועיין דרשות חת"ס לפורים רב ב, שכתב להיפך, שיש לקבוע את יום החג ביום מפלת האויבים, ואת פורים קבעו ביום

לא רק בשושן חוגגים את פורים בט"ו באדר, אלא בכל הערים המוקפות חומה מימות יהושע בן נון, וכל זה כדי שיהיה זכר לנס המיוחד שהיה בשושן. הסיבה שנזקקו בשושן ליום מלחמה נוסף היא שרבים מאוהבי המן ובני משפחתו גרו בשושן, ויהודי שושן לא הספיקו להרוג את כולם ביום אחד. לכן, אסתר ביקשה מאחשוורוש שיאפשר להם להמשיך להרוג באויביהם גם למחרת. הייתה לכך חשיבות מיוחדת, כי כפי הנראה, אוהבי המן שגרו בשושן היו בעלי תפקידים בארמון המלוכה, והיה חשש שינסו בעתיד להרים ראש ולפגוע בעם ישראל. מחסדי ה' שאחשוורוש התרצה לבקשת אסתר, ובזכות זה הרגו יהודי שושן עוד שלוש מאות איש מאוהבי המן. כדי שנזכור את הנס המיוחד שהיה בשושן, תיקנו חכמים שתושבי שושן יחגגו את פורים בתאריך שונה מכל עם ישראל, בט"ו באדר. אלא שחכמים חששו שהעיר שושן תיחרב, ולא יהיה זכר לנס המיוחד שהיה בשושן, לכן קבעו שבכל הערים הדומות לשושן ומוקפות חומה, יחגגו את פורים בט"ו באדר, וכך זיכרון הנס שהיה בשושן יישאר לדורות². ומכיוון שבתקופת מרדכי ואסתר, ארץ ישראל הייתה חרבה ולא היו בה ערים מוקפות חומה, לכן קבעו שכל עיר שהייתה מוקפת חומה בימות יהושע בן נון, תיחשב עיר מוקפת חומה. זאת משום כבודה של ארץ ישראל, שלא ייווצר מצב שעיר בחוץ לארץ עדיפה על ארץ ישראל באיזה ענין, ויובלט חלילה חורבנה של ארץ ישראל³.

המנוחה מיוחדת האומות.

2 עיין אור חדש למהר"ל אסתר ט יג, ותרגום למגילת אסתר ט ו.

3 ר"ן מגילה א א (בדפי הרי"ף). ועיין רמב"ן מגילה ב א, וב"י סי' תרכח, שכתבו טעמים אחרים.

מקומות הסמוכים לעיר המוקפת חומה או נראים ממנה

לא רק בערים המוקפות חומה חוגגים את פורים בט"ו באדר, אלא גם במקומות הנראים מן הערים המוקפות חומה, ובלבד שהמרחק ביניהם אינו מרחק גדול מאוד. וכן חוגגים את פורים בט"ו באדר גם במקומות הסמוכים לערים המוקפות חומה, אף שאינם נראים מהן, כגון מקום הנמצא בגיא עמוק הנסתר מהעיר. הטעם לכך הוא שתושבי המקומות הסמוכים והנראים לעיר מצויים בעיר, וחכמים לא רצו שבעיר אחת חלק מהאנשים יחגגו את פורים, וחלקם יתנהגו כביום חול. לכן הם קבעו שגם המקומות הסמוכים והנראים לעיר יחגגו בט"ו, וכך כל הנמצאים בעיר יחגגו את פורים יחד⁵.

4 שו"ע תרפח ב, ומשנ"ב שם. עיין מגילה ב ב, שבצמוד לדין "סמוך" ו"נראה", נאמרה הגבלה, שצריך שהמקום יהיה בתוך שיעור מיל (כ-960 מטר) לעיר המוקפת חומה. הפוסקים נחלקו אם דברי הגמרא נאמרו בנוגע לדין "נראה", ו"סמוך" צריך להיות ממש צמוד לעיר, כשיעור עיבור העיר (כ-35 מטר). או שדברי הגמרא נאמרו ביחס לדין "סמוך", ו"נראה" יכול להיות גם רחוק יותר ממיל, ובלבד שלא יהיה רחוק כמה פרסאות מהעיר (עיין משנ"ב תרפח ו, ושער הציון שם, ופסקי תשובות תרפח א-ה). לא הארכנו בזה, משום שהוראה זו מסורה לרב המקום. עיין ביאור הלכה תרפח ב ד"ה או בשם החיד"א, שמקומות הסמוכים לערים שיש ספק אם הן מוקפות חומה, חוגגים בהם רק בי"ד, משום שדין סמוך ונראה הוא חידוש, ונאמר רק ביחס לעיר ודאית ולא לעיר מסופקת. ועיין חזון איש או"ח סי' קנ"ג ס"ק ג, שחולק, שמכיוון שדין סמוך ונראה נלמד מפסוק, אין לחלק בין הכרך עצמו למקומות הסמוכים והנראים, ללא מקור מפורש. ועיין חזון עובדיה עמ' קיב, שהכריע כחיד"א, וכן הכריע הגר"י אריאל שליט"א, ועיין חזון עובדיה שם, שכאשר המקום הסמוך מחובר ברצף בתים לעיר המסופקת, טוב להחמיר ולנהוג פורים גם בט"ו. והגר"י אריאל שליט"א כתב: המנהג הוא שחוגגים יומיים רק בערים המסופקות ולא מחוץ להן.

5 טורי אבן מגילה ג ב.

ירושלים וערים מסופקות

העיר היחידה בעולם שידוע בוודאות שהיא מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, היא ירושלים, ולכן היא היחידה שחוגגים בה את פורים בט"ו באדר בלבד. בארץ ישראל יש כמה ערים שהתעורר ספק לגביהן אם הן מוקפות חומה מימות יהושע בן נון – כחברון, צפת, יפו ועוד. בערים אלו, חוגגים את פורים יומיים. היום העיקרי הוא י"ד באדר, שהוא היום בו חוגגים את פורים ברוב העולם, ובו מרבים בשמחה וקוראים את המגילה בברכותיה. היום המשני בחשיבותו הוא ט"ו באדר, ובו מקיימים שוב את כל מצוות היום מספק. אך אין מרבים בו בשמחה כפי שמרבים בי"ד, ואין מברכים בו את ברכות המגילה, ואין קוראים בו בתורה את הקריאה המיוחדת לפורים, מחשש ברכה לבטלה.⁶

אמירת "על הניסים" בערים המסופקות

לגבי אמירת "על הניסים" בט"ו באדר בערים שיש ספק אם הן מוקפות חומה מימות יהושע בן נון, התעוררה מחלוקת. יש הסוברים שיש לומר "על הניסים", בדומה לשאר מצוות היום שמקיימים מספק, וכן נוהגים חלק מהספרדים.⁷ ויש הסוברים שאין לומר "על הניסים" מספק, וכן נוהגים האשכנזים וחלק מהספרדים. זאת כיוון שבשאר מצוות היום, גם אם יתברר שהמקום אינו מוקף חומה, אין שום חיסרון בעשיית המצווה,

6 שו"ע תרפח ד, ומשנ"ב שם, ולוח ארץ ישראל, וחזון עובדיה עמ' קיד, ופסקי תשובות שם ו. עיין משנ"ב תרפח יא, שבאמירת ברכות המגילה בי"ד באדר, אין חשש ברכה לבטלה, שכן בן עיר מוקפת חומה שקרא את המגילה בי"ד, יצא בדיעבד ידי חובה, כמבואר בירושלמי. עיין פסקי תשובות תרפח ט, שהערים המסופקות הן: טבריה, חברון, צפת, שכס, חיפה, עכו, גוש חלב, יפו, לוד, רמלה, יריחו ובית שאן, ועיין שם הערה 54 לעניין אשקלון ובאר שבע. ועיין הליכות שלמה פרק כ הערה 33, שיש לנהוג יומיים רק במקומות שכך נהגו בהם מקדמת דנא, לכן יש לברר את המנהג המדויק בכל מקום אצל רב המקום.

7 משנ"ב תרצג ו, וחזון עובדיה עמ' קיד.

פרק ט - פורים בערים המוקפות חומה ובערים שאינן מוקפות חומה

אבל באמירת "על הניסים", אם יתברר שהמקום אינו מוקף חומה, נמצא שהפסיק באמצע התפילה שלא לצורך⁸.

י"ד באדר למוקפים וט"ו באדר לפרזים

י"ד באדר הוא יום שמחה גם לתושבי הערים המוקפות חומה, ועליהם להרבות בו קצת במשתה ושמחה. וכן ט"ו באדר הוא יום שמחה גם לתושבי הערים שאינן מוקפות חומה, ועליהם להרבות בו קצת במשתה ושמחה⁹.

תושב ירושלים שנוסע לעיר שאינה מוקפת חומה

כאמור, תושבי ירושלים חוגגים את פורים בט"ו באדר, ותושבי שאר המקומות חוגגים את פורים בי"ד באדר. מה דינו של תושב ירושלים שנסע בי"ד באדר לתל אביב (או לעיר אחרת שאינה מוקפת חומה), כשבדעתו לשהות שם בי"ד באדר, ולחזור למחרת לירושלים? האם שהותו בתל אביב בי"ד באדר מחשיבה אותו כתושב תל אביב לאותו יום, והוא מתחייב בכל מצוות היום; או שגם בעודו בתל אביב, הוא ממשיך להיחשב תושב ירושלים, מכיוון שאינו דר בקביעות בתל אביב, אלא רק שוהה שם יום אחד? מבואר בגמרא שאדם נחשב בן המקום שנמצא בו, אף שהוא נמצא

8 לוח א", בן איש חי שנה ראשונה תצוה אות יד, הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 491. עיין חזון עובדיה עמ' קצט, ואשרי האיש ח"ג כמ"ח אות ג, שאיסור עשיית מלאכה נוהג רק בי"ד, וכן דעת הגר"י אריאל שליט"א (ועיין כף החיים תרצו טו, שסובר שאיסור עשיית מלאכה נוהג בשני הימים), ועיין חזון עובדיה שם, שבטבריה יש להחמיר שלא לעשות מלאכה בשני הימים, מכיוון שהספק בטבריה אינו ספק במציאות אלא ספק בדיון, אם הם נחשב כחומה. והגר"י אריאל שליט"א אמר לעניין טבריה, שיש להורות כפי המנהג המקובל שם, וביררנו אצל הרב אהרן אוירבך, בנו של הגרא"ד אוירבך זצ"ל, שהיה רבה של טבריה כשישים שנה, והשיב לנו שאביו זצ"ל החמיר בדבר, אך מנהג רוב העולם בטבריה להקל בעשיית מלאכה בט"ו באדר.

9 רמ"א תרצה ב.

בו רק יום אחד. דבר זה נלמד מהפסוק: "על כן היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות (ערים שאינן מוקפות חומה), עושים את יום ארבעה עשר לחודש אדר שמחה ומשתה". לכאורה המילים "היושבים בערי הפרזות" מיותרות, כי כבר נאמר לפני כן "היהודים הפרזים". אלא הן נכתבו כדי ללמד ש"פרוז בן יומו נקרא פרוז", כלומר אדם נחשב בן המקום שנמצא בו, אף שנמצא בו רק יום אחד¹⁰.

ניתן ללמוד מדין זה על כוחנו לעשות שינויים. אחד הדברים היציבים ביותר בחיי האדם הוא מקום מגוריו. שינוי מקום מגורים נראה שינוי כבד משקל ומסובך. חכמים מלמדים אותנו שזה יכול להיות פשוט. גם אדם שגר שלושים שנה בירושלים, יכול לשנות את מקום מגוריו בנסיעה אחת לתל אביב. ו'מקום' אינו רק מקום גיאוגרפי, גם הרגלים שונים הם סוג של 'מקומות'. לכל אחד יש 'אזורי נוחות' שהוא מרגיש בהם 'בבית', ונראה שקשה מאוד לשנותם. דין פרוז בן יומו מלמד אותנו שאפשר לשנות מקום. לא רק שזה אפשרי, אלא שזה עשוי להיות פשוט יותר ממה שאנחנו חושבים.

אם כן, תושב ירושלים שנסע בליל י"ד באדר לתל אביב (או לעיר אחרת שאינה מוקפת חומה), כדי להיות שם בפורים, והגיע לתל אביב לפני עלות השחר, דינו כתושב תל אביב לאותו יום, ועליו לחגוג את פורים בי"ד באדר¹¹. ואם נסע לתל אביב בי"ד באדר ביום, לאחר עלות השחר, אינו צריך לחגוג את פורים בי"ד באדר. זאת כיוון שבשעת עלות השחר – הזמן שבו חל החיוב – הוא לא היה בתל אביב¹². עלות השחר נקבע לזמן הקובע

10 מגילה יט א, ושו"ע תרפח ה. דין זה מסתעף להרבה פרטים ומצבים, והבאנו להלן את המצבים השכיחים, ועיין פסקי תשובות תרפח יא-יב, שהרחיב בעניין זה.

11 משנ"ב תרפח יב. ועיין פסקי תשובות תרפח הערה 103 וילקוט יוסף עמ' שמ, שבמקרה זה, אם חזר בליל ט"ו לירושלים, הרי הוא מתחייב בפורים פעם נוספת, אך את ברכות המגילה ישמע מאדם אחר, כי לעניין הברכה חוששים לשיטה הסוברת שמי שחגג את פורים בי"ד אינו מתחייב לחגוג את פורים שוב בט"ו.

12 מ"ב תרפח יב.

פרק ט - פורים בערים המוקפות חומה ובערים שאינן מוקפות חומה

את חלות החיוב, מכיוון שהמצווה המרכזית בפורים היא קריאת המגילה, וקריאת המגילה ביום היא הקריאה העיקרית, והיא חלה בעלות השחר¹³.

תושב עיר שאינה מוקפת חומה שנוסע לירושלים

תושב תל אביב (או עיר אחרת שאינה מוקפת חומה) שחגג את פורים בתל אביב, ובלי לט"ו באדר עלה לירושלים כדי לשהות שם למחרת, והגיע לירושלים לפני עלות השחר, נחלקו הפוסקים בדינו; אם הוא מתחייב שוב בפורים, או שכיוון שכבר קיים את מצוות הפורים בי"ד, אינו מתחייב שוב בפורים. ומספק, פסקו שעליו לקיים את כל מצוות הפורים שוב, אך ישמע את ברכות המגילה מאחר, כדי שלא להיכנס לחשש ברכה לבטלה¹⁴. תושב תל אביב שנסע לירושלים בט"ו באדר לאחר עלות השחר, לדעת כולם אינו צריך לחגוג את פורים בט"ו באדר, שכן בשעת עלות השחר – זמן חלות החיוב – הוא לא היה בירושלים¹⁵.

13 עיין מ"ב תרפח יב.

14 הכרעת הגר"י אריאל שליט"א. ועיין פסקי תשובות תרפח הערה 137 ואילך, ותורת המועדים עמ' רלט. ועיין ילקוט יוסף עמ' שנ בשם הגר"ע יוסף, שמעיקר הדין פטור לגמרי, וממדת חסידות יחזור ויקיים את מצוות היום.

15 פסקי תשובות תרפח סוף אות יב.

פרק י

הספד, תענית ועשיית מלאכה

הספד ותענית

י"ד וט"ו באדר הם ימי שמחה לכל ישראל, בין לתושבי הערים המוקפות חומה, ובין לתושבי הערים שאינן מוקפות חומה, ואסור להספיד ולהתענות בהם, שכן דברים אלו מעוררים צער ופוגעים בשמחה¹⁶. לכן מי שנוהג להתענות ביום פטירת אביו או אמו, ויום פטירתם חל באחד מימים אלו, לא יתענה, אף אם הוא אינו חוגג את פורים באותו יום. למשל, תושב ירושלים לא יתענה בי"ד באדר, אף שאת פורים הוא חוגג בט"ו באדר. וכן תושב תל אביב לא יתענה בט"ו באדר, אף שאת פורים את הוא חוגג בי"ד באדר. איסור ההספד הוא בין בשעת הלוויה, בין ביום השבעה ובין ביום השלושים.

עשיית מלאכה

נהגו ישראל שלא לעשות מלאכה בפורים¹⁷, כדי להיות פנויים לעסוק במשתה ובשמחה¹⁸. המזלזל במנהג ועושה מלאכה, לא יראה ברכה

16 שו"ע תרצו ג.

17 שו"ע תרצו א, ועיין שם ב, שתושבי הערים המוקפות חומה רשאים לעשות מלאכה בי"ד באדר, וכן להפך.

18 עיין יביע אומר ח"ו או"ח סי' מז אות א.

מאותה מלאכה¹⁹. המלאכה האסורה היא מלאכה שעשייתה כרוכה בטורח ויגיעה, אבל מלאכה קלה, שעשייתה אינה מסיחה את הדעת משמחת היום, מותרת²⁰. המנהג שלא לעשות מלאכה בפורים אינו כולל מלאכות הנצרכות לחג, מלאכות העשויות לצורך מצווה, מלאכות שתכליתן למנוע הפסד כספי, ומלאכות שיש שמחה בעשייתן, כהכנת צורכי חתונה²¹.

19 שו"ע תרצו א. ועיין ביאור הלכה שם ד"ה אין, שהאחרונים נחלקו האם המנהג כולל גם את ליל פורים, ועיין חזון עובדיה עמ' קצה, ואשרי האיש ח"ג כמ"ח אות ג, שהכריעו להקל.

20 משנ"ב תרצו ו, וסידור בית יעקב ליעב"ץ שער הדגים דיני פורים פרק ט אות א, וקובץ הלכות פסקי ר"ש קמינצקי עמ' סא.

21 שו"ע תרצו א, ושער הציון שם ג. ועיין משנ"ב שם ג וסידור בית יעקב ליעב"ץ שם, שמסחר מותר בפורים, אך לא ירבה בו, שלא יתבטל משמחת פורים. ועיין חזון עובדיה עמ' קצה, שטוב להחמיר במסחר, ועיין שם שכל מלאכה שמותרת בחול המועד, מותרת בפורים.

לזיכרון עולם לפני ה' תמיד
לעילוי נשמות
דודינו היקרים
פנחס רובין ב"ר יום טוב ז"ל
אריה יהודה ליבל רובין ב"ר יום טוב ז"ל
אריה יהודא לייב פעדער ב"ר מיכאל ז"ל
תנצב"ה
נדבת משפחת פלומנהפט

"לזיכרון עולם לפני ה' תמיד"
לעילוי נשמת
הרב יחזקאל בן שלום הרטמן

"א-ל נא רפא נא לה"

לרפואה שלמה למיאה בת תהילה ויהושע

"חכם לב יקח מצוות"

ברכת ה' ליהושע בן לביאה ושמעון. יהי רצון שימלא ה' משאלות ליבו לטובה,

לפרנסה בשפע והצלחה מרובה.

"לזיכרון עולם לפני ה' תמיד"

לעילוי נשמת שמעון בן יהושע ופייגה

"עץ חיים היא למחזיקים בה

ותומכיה מאושר"

להצלחה בכל העניינים:

יונתן ארנון בן לירז

עילאי יצחק בן לירז

עלמה מרים בת לירז

"לזכר עולם יהיה צדיק"

לעילוי נשמות

ארנון בן שלום

ליטל בת עליזה

דוד בן פנינה

